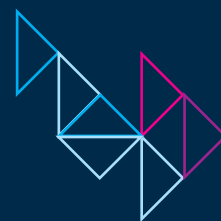

EEN STERK EN BETROUWBAAR SOCIAAL CONTRACT

Commissie Pensioenhervorming 2020-2040

BIJLAGE 3.4

De modernisering van de gezinsdimensie
van wettelijke pensioenen

Met dank aan Frederik Swennen en Bruno Peeters voor waardevolle commentaar, aan Hans Peeters en Ninia Donvil voor de opmaak van Annex 3 en aan Diego Collado voor de empirische analyses betreffende de verdeling van inkomens binnen gezinnen.

Inhoudstafel

1	Pensioenen tussen arbeid en zorg	5
1.1	De sociale gelaagdheid van de verdeling van inkomens binnen koppels.....	5
1.2	Drie logica's, drie modellen: een principiële-normatieve benadering	7
1.2.1	Inter-familiale solidarisering: afgeleide rechten	7
1.2.2	Individualisering.....	9
1.2.3	Intra-familiale solidarisering: splitsing.....	10
2	Pensioenen bij overlijden	13
2.1	Ongerijmdheden in de overlevingspensioenen	13
2.2	Splitsing, overlijdensdekking en andere alternatieven.....	16
2.2.1	Overlijdensdekking	16
2.2.2	Splitsing.....	18
3	Splitsing bij echtscheiding	22
4	Gezinspensioenen	24

Lijst van tabellen

Tabel 1. Inkomen, pensioen voor en pensioen na overlijden van de man in 2 verschillende inkomensfiguraties.....	14
Tabel 2. Enkele voorbeelden van pensioeninkomens bij leven en overlijden van een partner met toepassing van de actuele regelgeving inzake overlevingspensioenen voor werknemers en van een splitsingscenario waarbij de samengetelde pensioenrechten door twee worden gedeeld en bij overlijden 15% van de pensioenrechten van de overleden partner worden bijgeteld (formule in voetnoot).....	19
Tabel 3. De kost van splitsing met een pensioengetoetst minimum bij verweduwing in 2011,.....	21
65-plussers, België (N = 15.940).....	21

Lijst van figuren

Figuur 1. Gemiddelde onderwijsscore van koppels op actieve leeftijd naar de inkomensverschillen tussen de partners binnen koppels op actieve leeftijd (België, SILC, 2011)	6
Figuur 2. De verdeling van gezinnen op actieve leeftijd naar decielen van het gestandaardiseerd inkomen volgens intra-familiale inkomensverschillen (het verschil tussen het inkomen van de partners ligt tussen 0 en 15%, 15 en 33%, 33 en 60%, 60 en 100%), 2010.....	10
Figuur 3. De gesimuleerde inkomensverdeling van gepensioneerde langstlevende partners bij toepassing van de huidige logica van overlevingspensioenen, individualisering en splitsing, 2010.....	22

Lijst van bijlagen

Annex 1. Ervaringen met pensioensplitsing ingeval van echtscheiding in het buitenland	25
Annex 2. Het Duitse systeem van pensioensplitsing bij overlijden	38
Annex 3. De kost van overlevingspensioenen vergeleken met splitsing bij overlijden	40
Annex 4. De gevolgen van de inkomensverdeling binnen koppels voor de resultaten van alternatieve scenario's inzake overlevingspensioenen	42

1 Pensioenen tussen arbeid en zorg

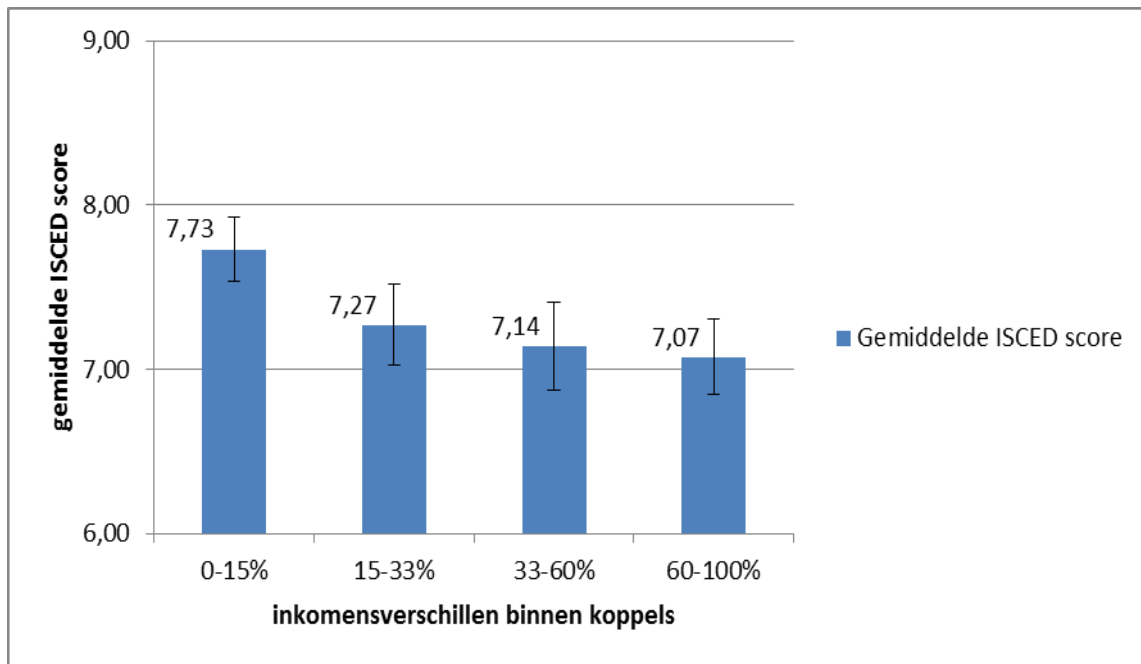
De gezinsdimensie is in twee opzichten belangrijk als we nadenken over de pensioenen. Ten eerste, vertrekken de actuele pensioenstelsels van deels achterhaalde gezinsconcepten en normatieve uitgangspunten. Daardoor zijn er heel wat ongerijmdheden in de werking van de systemen van afgeleide rechten. Ten tweede, moet het belang van onbetaalde zorgarbeid in de samenleving in balans worden gebracht met de noodzaak om de pensioenafhankelijkheid te verminderen en de band tussen arbeidsprestaties en de hoogte van het pensioen te versterken. In relatie tot de opbouw van pensioenrechten staan betaalde en onbetaalde arbeid op gespannen voet: het is moeilijk om een pensioenhervorming te concipiëren die tegelijkertijd arbeidsincentieven versterkt én beschermingsmechanismen voorziet voor niet-markteconomische activiteiten. In een vergrijzende samenleving waarin niet alleen de kost van de pensioenen maar ook de zorglasten toenemen is het niettemin van het allergrootste belang om een juiste balans na te streven tussen prikkels om langer en meer (betaald) te werken enerzijds en een billijke waardering van onbetaalde maar maatschappelijke nuttige en noodzakelijke activiteiten (met name het in de ruime zin begrepen: 'zorgen voor elkaar') anderzijds. De zorglasten zullen immers sterk toenemen en aan de ten lastenneming ervan door betaalde, formele arbeid hangt een belangrijk kostenplaatje. Bovendien is de formele en informele arbeid ongelijk verdeeld, tussen mannen en vrouwen en tussen hoger en lager geschoolden. Binnen de gezinnen nemen vrouwen nog steeds een groter aandeel van het onbetaald werk op zich. Dat manifesteert zich onder meer in een groter aandeel deeltijds werk bij vrouwen dan bij mannen. Bovendien is de genderongelijkheid sterker bij lager geschoolden dan bij hoger geschoolden. In de samenleving hebben lager geschoolde vrouwen meer dan hoger geschoolde vrouwen een aandeel in het volume van onbetaald werk. Er moet dus gestreefd worden naar een meer evenwichtige spreiding van formele en informele arbeid binnen de gezinnen en in de samenleving als geheel. Om dat mogelijk te maken moeten mensen (mannen én vrouwen) de mogelijkheid krijgen om tijdens hun actieve leven gedurende bepaalde perioden minder uren, dagen, maanden te werken en dit moet billijk verrekend worden, niet in het minst binnen de pensioenstelsels. Ofschoon gelijkgestelde perioden (thematische verloven, zwangerschaps- en ouderschapsverloven) hier vanzelfsprekend een belangrijke functie hebben zou het een vergissing zijn om de kwestie van de waardering van zorgarbeid daartoe te beperken: deze weg veronderstelt immers de financiering van de zorgarbeid door de collectiviteit. Het groeiend aandeel deeltijd werk toont aan dat jongere gezinnen in toenemende mate vrijwillig kiezen voor een beperking van de arbeidstijd om zorg en arbeid te combineren. Tegen de achtergrond van de dubbele vergrijzing en de noodzaak om mensen aan te zetten om meer en langer betaalde arbeid te verrichten is de vraag hoe bij de pensioenopbouw kan/moet rekening gehouden worden met onbetaalde zorgarbeid dus van groot belang.

1.1 De sociale gelaagdheid van de verdeling van inkomens binnen koppels

Ofschoon de emancipatie van de vrouw voor een gelijkere verdeling heeft gezorgd van arbeid en zorg blijft de interne inkomensverdeling binnen veel koppels ongelijk: bij de koppels die in 2010 tussen 25 en 55 jaar oud waren was het inkomensverschil tussen de partners in meer dan de helft (53%) van de gevallen groter dan één derde. In de meeste gevallen behoort het hoogste inkomen de man toe, ofschoon in een niet onaanzienlijk (en stijgend) aandeel van de koppels de vrouw over een hoger inkomen beschikt dan de man (zie figuur 1 in bijlage 4 bij deze nota). Een belangrijk gegeven betreft de sociale gelaagdheid van de inkomensspreiding binnen gezinnen. Inegalitaire koppels hebben een

duidelijk zwakker onderwijsprofiel dan meer egalitaire koppels: dit kan afgeleid worden uit de onderstaande figuur waar de verdeling wordt gegeven van koppels op actieve leeftijd (in 2010) naar de inkomensverdeling binnen koppels en naar het samengestelde onderwijsniveau van de man en van de vrouw.

Figuur 1. Gemiddelde onderwijscore van koppels op actieve leeftijd naar de inkomensverschillen tussen de partners binnen koppels op actieve leeftijd (België, SILC, 2011)

Bron: zie annex 4.

Egalitaire koppels hebben hogere inkomens dan inegalitaire koppels. Deze laatsten zijn sterk oververtegenwoordigd zijn in de onderste inkomensgroepen (zie figuur 2). Ofschoon de lijn die de verdeling weergeeft van de sterk inegalitaire koppels (met een inkomensverschil dat groter is 60%) naar de hoogte van het gezamenlijk gezinsinkomen toont na een sterk dalend verloop bij overgang van de laagste naar de hogere decielen een opwaartse beweging laat zien vanaf het achtste deciel zijn het vooral het inkomen van de partners van mensen met een laag inkomen die relatief – vergeleken met het inkomen van hun partner – het meest afwijken. Om redenen die te maken met kansen op de arbeidsmarkt, opportuniteitskosten en sociale waarden en normen observeren we een concentratie van asymmetrische inkomensverdelingen bij lager geschoolden en lagere inkomensgroepen meestal (maar niet altijd) ten nadele van de vrouw.

1.2 Drie logica's, drie modellen: een principieel-normatieve benadering

Wanneer we nadenken over hoe we best invulling geven aan de twee basisdoelstellingen van pensioensystemen – de waarborg van een minimuminkomen enerzijds en de waarborg van de verworven levensstandaard anderzijds– moeten we expliciet de gezinsdimensie meenemen. Een waardig minimuminkomen net zoals de waarborging van de verworven levensstandaard dienen niet alleen op het individuele niveau maar ook – tot op zeker hoogte althans – gedefinieerd te worden op het niveau van samenlevingsverbanden, d.w.z. de 'zinverbanden' waarbinnen keuzen met betrekking tot arbeid en zorg worden gemaakt. De huidige pensioenstelsels houden als volgt rekening met de gevolgen van de differentiële verdeling van zorg en arbeid voor de levensstandaard van gezinnen en de individuen die ervan deel uitmaken: a) door de inkomenstoets van de IGO die rekening houdt met de bestaansmiddelen van de aanvrager en het inkomen van de partner met wie men gehuwd is of wettelijk samenwoont, b) door de gezinspensioenen (die compenseren voor het met twee leven van één enkel pensioen of van één pensioen en een klein tweede pensioen), c) door de overlevingspensioenen (die voorzien in de compensatie van het verlies van het pensioeninkomen van de overleden gehuwde partner) en d) door de echtscheidingspensioenen (die hetzelfde beogen in geval van echtscheiding).

Deze formules van gezins-, overlevings- en echtscheidingspensioenen zijn vandaag aan herziening toe vanwege de belangrijke socio-demografische veranderingen die zich de voorbije 40 jaren hebben voltrokken: de veralgemening van het tweekostwinnerschap, de toename van het aantal echtscheidingen en de groei van het niet-huwelijkse maar duurzame samenlevingsverband. In het tweekostwinnerstijdvak wordt de levensstandaard niet langer bepaald door de kostwinner maar door de arbeidsinkomens van beide partners; in toenemende mate vallen samenlevingsverbanden niet meer samen met de huwelijkse staat; samenlevingsverbanden vertonen bovendien een groeiende mate van vluchtigheid en instabiliteit.

Bij het overwegen van alternatieve manieren om het pensioensysteem te accommoderen aan deze nieuwe gezinscontext en aan de risico's die verbonden zijn met korte loopbanen en/of een geringe arbeidsintensiteit die (meestal maar niet altijd) verbonden zijn met onbetaalde zorgarbeid kunnen 3 onderscheiden logica's of zienswijzen worden gevolgd die we als volgt samenvatten:

- a) deze risico's moeten volledig bij de betrokken individuen worden gelegd (individualisering);
- b) deze risico's moeten gesolidariseerd worden op het niveau van de gezinsverbanden (intra-familiale solidariteit);
- c) deze risico's moeten gesolidariseerd worden op het niveau van de pensioenstelsels (inter-familiale solidariteit).

Deze logica's verwijzen naar systemen van respectievelijk individualisering, splitting en afgeleide rechten. In wat volgt argumenteren we dat geen van deze logica's in een zuivere vorm kan toegepast worden. Welke logica ook gekozen wordt, steeds zullen de instrumenten enigszins 'verzacht' moeten worden volgens de andere logica's.

1.2.1 Inter-familiale solidarisering: afgeleide rechten

Afgeleide pensioenrechten dateren van een periode waarin het éénkostwinnerschap en duurzame huwelijkverbanden de maatschappelijke norm waren. Omdat in de meerderheid van de gezinnen de

levensstandaard hoofdzakelijk bepaald werd door het enig inkomen van mannelijke gezinshoofden en vrouwen de onbetaalde zorgtaken op zich namen werd het risico dat verbonden was met het overlijden van de enige kostwinner opgevangen door ‘afgeleide’ overlevingspensioenen. Later werd het systeem naar analogie aangevuld met echtscheidingspensioenen (in het werknemers- en zelfstandigenstelsel wordt voorzien in een imputatie van 62,5% van het loon van de ex partner; in het ambtenarenstelsel bestaat enkel een ‘overlijdens echtscheidingspensioen’ wat impliceert dat alle ex-echtgenoten van een overleden ambtenaar recht hebben op een overlevingspensioen a rato van de duur van het huwelijk). De gezinspensioenen moesten voor een voldoende adequate bescherming zorgen voor (quasi-) ééninkomensgezinnen.

Deze ‘afgeleide rechten’ zijn volledig ten laste van de betrokken stelsels en zorgen dus voor een *solidarisering op het niveau van de pensioenstelsels van de risico’s gebonden aan een asymmetrische verdeling van arbeid en zorg binnen gezinnen (volgens de derde bovengenoemde logica)*. De ethisch normatieve grondslag hiervoor kan gevonden worden in het gegeven dat het in het verleden de feitelijke en normatieve samenlevingsordening was die de gezinnen stuurde bij hun beslissingen: de toewijzing van zorgtaken aan de thuiswerkende moeder en van betaalde arbeid aan de mannelijke kostwinner was de maatschappelijke norm én het na te streven ideaal. De afgeleide rechten organiseren een herverdeling van alleenstaanden en tweeverdieners naar gezinnen waar één van de partners minder betaalde arbeid heeft verricht. Het gaat om aanzienlijke bedragen: de totale jaarlijkse pensioenuitgaven voor overlevingspensioenen bedragen zo’n 6.173 miljoen euro, wat overeenkomt met ongeveer 18% van alle pensioenuitgaven (bruto uitgaven aan rust- en overlevingspensioenen). De kost van de gezinspensioen bedraagt naar schatting 943 miljoen euro of ongeveer 3% van het geheel van de pensioenuitgaven (cijfers CESO, zie bijlage 2)¹.

Deze systemen van afgeleide rechten voldoen niet meer, om principiële-normatieve redenen en omdat ze niet langer compatibel zijn met de veranderde gezinscontext. De keuzen die gezinnen maken over de interne verdeling van arbeid en zorg hangen van langzaam minder samen met de bestaande samenlevingsordening: de maatschappelijke norm vandaag is dat van het tweeverdienersgezin en om dit mogelijk te maken zorgt de samenleving voor kinderopvang, zorgverloven etc. Het is vandaag dus minder vanzelfsprekend dan vroeger om de keuze voor een asymmetrische verdeling van arbeids- en zorgtijd binnen gezinnen te solidariseren. Tegen de achtergrond van de nieuwe gezinscontext genereren de systemen van afgeleide rechten bovendien verschillende ongerijmdheden en onrechtvaardigheden (verder in deze nota worden de punten die volgen in extenso toegelicht): a) ze zijn discriminerend voor tweeverdieners en ontmoedigen de arbeidsparticipatie van vrouwen; b) in bepaalde gevallen dekken ze risico’s die geen verband houden met keuzen binnen ‘zinverbanden’; c) ze zorgen in bepaalde gevallen voor een relatief (d.w.z. vergeleken met de situatie bij leven van de partner) onbillijk hoge waarborg van de verworven levensstandaard; d) ze genereren discriminaties binnen koppels (het pensioen voor de meest verdiende partner kan na overlijden lager zijn dan dat van de minst verdienende partner) en e) de verschillen

¹ In de sociale zekerheid – bij uitkeringen die voorzien worden in geval van zwangerschap, zorg voor kinderen, palliatieve zorgen – wordt de waarde van zorgarbeid uitgedrukt als een percentage van het individueel verloren gegane inkomen. Door deze situaties als ‘gelijkgestelde periodes’ mee te nemen in de opbouw van het pensioen wordt een deel van de niet-monetaire activiteiten op een individuele basis verrekend. Worden niet verrekend: de zorgarbeid (bijvoorbeeld middels deeltijdse arbeid) die niet verankerd zit in deze systemen, de negatieve impact van deze verloven en van zorgarbeid in het algemeen op het levensloop inkomen én de positieve impact van de concentratie van zorgarbeid bij één partner op het inkomen van de andere partner.

tussen stelsels van de ambtenaren, werknemers en zelfstandigen zijn onbillijk. Het is tegen deze principieel-normatieve en feitelijk achtergrond dat de steeds terugkomende vraag om pensioenrechten te individualiseren begrepen moet worden.

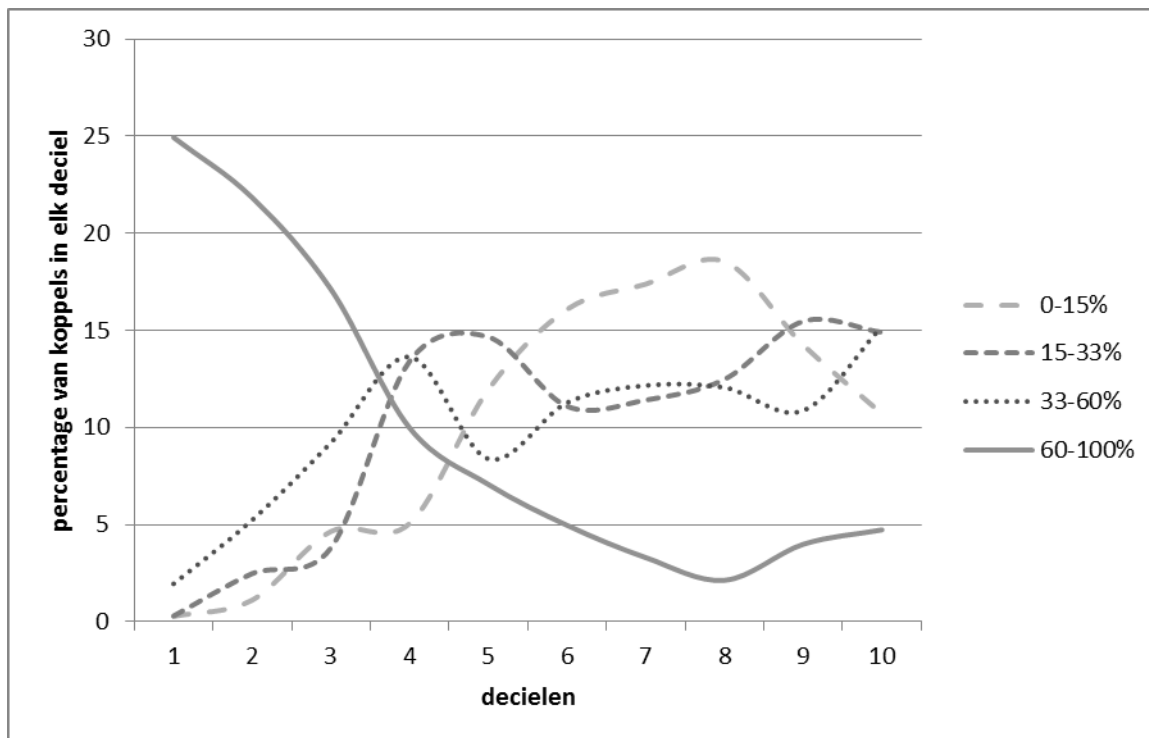
1.2.2 Individualisering

Individualisering kan twee vormen aannemen:

1. pensioenrechten worden volledig zelfstandig opgebouwd op basis van de persoonlijke arbeidsprestaties zonder rekening te houden met de gezinsverbanden waar gerechtigden deel van uitma(a)k(t)en;
2. individuele rechten worden opgebouwd middels additionele bijdragen die betaald worden voor de (deels) inactieve partner door de bijdragen van de verdienende partner.

Met een volledige individualisering wordt tegemoet gekomen aan drie van de bovengenoemde ongerijmdheden: de discriminatie van tweeverdieners versus eenverdieners, de discriminatie binnen koppels al naargelang de hoogte van de individuele pensioen en het ontmoedigend effect van afgeleide rechten voor de arbeidsparticipatie van partners (meestal vrouwen). De logica van individualisering compromitteert echter de billijkheid van het pensioensysteem. De levensstandaard van individuen wordt immers niet alleen bepaald door de eigen inkomsten maar ook door het samenlevingsverband waarvan ze deel uitmaken, de gezinslasten, de schaalvoordelen van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding (bij gelijk inkomen is de levensstandaard van een alleenstaande hoger dan deze van een koppel) en de inkomens die door anderen worden ingebracht. Dat laatste element is een cruciaal gegeven geworden in tweekostwinnerssamenlevingen waarin twee inkomens de norm zijn geworden: het armoederisico bij gezinnen die van één laag inkomen – zelfs al dat een arbeidsinkomen is – moeten rondkomen is erg hoog. Zuivere individualisering precariseert daarom gezinnen waar sterk asymmetrische keuzen werden gemaakt inzake de verdeling van arbeid en zorg, hetzij – in de eerste bovengenoemde variante – wanneer ze de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt, hetzij – in de tweede variante – op het ogenblik dat ze tweemaal bijdragen moeten betalen voor het latere pensioen. Onderstaande figuur (voor meer toelichting zie figuur 4 in bijlage 3 van dit document) toont het belang van deze opmerking. Koppels waar er een grote asymmetrie is tussen de individuele inkomens (60% of meer) zijn duidelijk oververtegenwoordigd in de lagere inkomensgroepen; ze kennen ook een sterk verhoogd armoederisico (zie tabel 3 in dezelfde annex) en ze worden gekenmerkt door een zwakker onderwijsprofiel (zie figuur 2, ibidem).

Figuur 2. De verdeling van gezinnen op actieve leeftijd naar decielen van het gestandaardiseerd inkomen volgens intra-familiale inkomensverschillen (het verschil tussen het inkomen van de partners ligt tussen 0 en 15%, 15 en 33%, 33 en 60%, 60 en 100%), 2010

Bron: SILC, 2011, inkomensjaar 2010.

Naast deze empirische vaststelling rijzen hier twee principiële-normatieve vragen die verwijzen naar de logica's of zienswijzen inzake inter- en intra-familiale solidariteit. De eerste vraag is of de afwenteling van het risico dat verbonden is aan een geringe(re) arbeidsintensiteit volledig kan en mag afgewenteld worden op het individu. Moeten deze risico's ook niet beschouwd worden als gedeelde risico's van het gezinsverband waar deze individuen deel van uitmaken? De tweede vraag is of deze risico's ook beschouwd moeten worden als (gedeeltelijk) collectieve (en dus inter-familiale) risico's? Vanzelfsprekend is het antwoord op deze vragen afhankelijk van de oorzaken die aan de grondslag liggen van beperkte loopbanen en/of arbeidsintensiteit. In hoeverre houden ze verband met een asymmetrische verdeling van zorg en arbeid? En in hoeverre is zulke asymmetrische verdeling het gevolg van zuivere individuele keuzen, van keuzen die gemeenschappelijk binnen de gezinnen worden gemaakt dan wel van de ruimere materiële en normatieve maatschappelijke ordening (zoals de afwezigheid van kinderopvang of de maatschappelijke verwachting dat vrouwen veeleer dan mannen de zorgtaken op zich moeten nemen)?

1.2.3 Intra-familiale solidarisering: splitsing

Met individualisering worden de arbeidsgebonden bijdragen en de beslissing over de pensioenleeftijd volledig tot de eigen verdienste van individuen gerekend waarvoor men zelf verantwoordelijk wordt geacht. Individuele levensprojecten krijgen echter vaak vorm in gezinsverbanden waarin zorg (voor elkaar, voor ouders en voor kinderen) en betaalde arbeid gemeenschappelijk georganiseerd worden. Daardoor ontstaan tegelijkertijd ook economische afhankelijkheden en risico's die bovendien een sterke sociale gelaagdheid en gender dimensie

hebben. Doorgaans zijn het nog steeds de vrouwen die betaalde arbeid (deels) inruilen voor zorgtaken in het gezin en lager geschoolde vrouwen doen dit significant meer dan hoger geschoolde vrouwen. In de tweeverdienerssamenleving zijn deze afhankelijkheden en daaruit voortvloeiende risico's weliswaar kleiner dan voorheen maar daarom niet verdwenen. De afwenteling van het risico verbonden aan een geringe(re) arbeidsintensiteit mag daarom niet volledig afgewenteld worden op het individu: overeenkomstig de logica van de intra-familiale solidariteit moeten deze risico's beschouwd worden als gedeelde risico's van het gezinsverband waar deze individuen deel van uitmaken. De techniek van splitsing of van de deling van gezamenlijk opgebouwde pensioenrechten sluit aan bij deze logica.

Het principe van dit mechanisme berust op de optelling van punten die door de twee partners gaandeweg worden verworven tijdens hun periode van samenleven, waarna de helft van het totale aantal punten wordt geregistreerd op de individuele pensioenrekening van elke partner afzonderlijk. Zo krijgt elke partner pensioenrechten via de registratie ervan op zijn/haar pensioenrekening los van de vraag of die punten, geheel of gedeeltelijk, het resultaat zijn van de arbeid van die partner.

In die zin zou men kunnen zeggen dat splitsing en individualisering van de rechten niet met elkaar in tegenspraak zijn. Het gaat daarbij veeleer om een herstel van het evenwicht tussen de individuele rechten waarbij rekening wordt gehouden met de keuzes die het koppel gemaakt heeft in verband met de verdeling van de "zorgtaken" en, algemener, waarbij de gevolgen van de inkomensongelijkheid binnen het koppel worden beperkt.

Splitsing in geval van echtscheiding wordt in verschillende landen toegepast, waaronder Zwitserland, Duistland, Nederland, Canada en de VS (zie voor meer informatie annex 1 en 2). Maar ook splitsing (deling door twee) van opgebouwde pensioenrechten doet problemen rijzen. Ten eerste, houden niet alle asymmetrische verdelingen van verdiend inkomen verband met een differentiële verdeling van onbetaalde zorgtijd. Er kunnen vele redenen zijn waarom het verdienvermogen van partners zeer verschillend is (denken we bijvoorbeeld aan een koppel waar één van de partners langdurig ziek was of zich heeft toegewijd aan een hobby). Hier rijst de vraag of splitsing principieel-normatief verdedigbaar is in gevallen waar de asymmetrie van verdiend inkomen *niet* samenhangt met het 'zorgen voor elkaar' (kan het inkomen van echtgenoot van de zieke partner gehalveerd worden bij overlijden?). Ofschoon dit in het echtscheidingsrecht juridisch als een gezamenlijk risico of een gezamenlijke keuze beschouwd wordt² zou dit door sommigen als onbillijk kunnen worden ervaren. Indien het antwoord op deze vraag negatief zou zijn rijst een verdere praktische vraag: zelfs als we ons principieel alléén willen bekommeren om de scheve verdeling van zorg, dan nog is de vraag of het beleid in staat is een onderscheid te maken tussen asymmetrie in individuele pensioenrechten die het gevolg is van scheve verdeling van zorg en asymmetrie in pensioenrechten die het gevolg is van andere factoren. Met de splitsingstechniek kan dit onderscheid tussen 'zorg' en andere redenen voor inkomens-asymmetrie niet gemaakt worden, net zomin als met de technieken die nu gehanteerd worden in de 'afgeleide rechten'. Ook de gelijkgestelde perioden (loopbaanonderbreking, tijdskrediet enz.) zijn maar deel van het antwoord. De organisatie van de

² In het echtscheidingsrecht kan wèl tegenbewijs worden geleverd via de zg. "exceptie van luiheid": indien de staat van behoefte van verzoeker voor onderhoudsgelden het gevolg is van een eenzijdig genomen beslissing en zonder dat de noden van de familie deze keuze gerechtvaardigd hebben, kan de verweerder worden ontheven van het betalen van de uitkering, of slechts verplicht worden tot het betalen van een verminderde uitkering. De bewijslast ligt ook bij de verweerder. Deze 'exceptie' wordt echter zeer weinig aangenomen.

combinatie tussen arbeid en zorg is dispaat en flexibel: door de veranderde gezinscontext, het tweeverdienerschap als maatschappelijke en economische norm én de langere beroepsloopbanen zullen mensen in toenemende mate creatief op zoek moeten gaan naar grotere en kleinere vormen van deeltijds werk en van tijdelijke onderbrekingen. Zoals vandaag reeds zichtbaar is gebeurt dat in belangrijke mate *buiten* het betaalde circuit van loopbaanonderbrekingen, tijdskrediet en andere door de sociale zekerheid gefinancierde kanalen. Het flexibele, dispaate karakter van de wijze waarop mensen invulling geven aan zorgbehoeften maakt het echter moeilijker dan voorheen om met niet betaalde prestaties rekening te houden bij de berekening van de pensioenen. De optie die in sommige landen wordt toegepast (bv in Duistland: het opvoeden van kinderen of in Frankrijk: het hebben van meer dan drie kinderen) lijkt ook niet de te verkiezen weg. Deze eerste kanttekening houdt een belangrijke waarschuwing in tegenover zuivere splitsing van pensioenrechten. Naar analogie met echtscheidingsrecht zou de regel bij echtscheiding kunnen zijn om te vertrekken van een vermoeden van zorggerelateerde asymmetrie die ondergeschikt is aan bewuste keuze maar waarbij wel voorzien wordt in de mogelijkheid tot tegenbewijs. Voor het bepalen van een billijke overlijdensdekking is deze regel vanzelfsprekend niet toepasbaar.

Het eigene van 'zinsverbanden' is dat mensen' iets voor elkaar willen betekenen': dit gaat verder dan de louter materiële zorg voor elkaar.; we komen hier, normatief-filosofisch, in de buurt van de morele problematiek van het erfrecht. Neem een goed-verdienende man: mag hij zijn leven zo inrichten dat dit zijn echtgenote en kinderen ten goede komt, ook na zijn dood? Zo beschouwd vormen overlevingspensioenen in zekere zin een soort van 'pendant' van het feit dat rustpensioenen niet uitgekeerd worden als kapitaal; het is alsof het kapitaal toch nog blijft bestaan, ten voordele van de naasten. Mogelijk dringt zich ook hier een "verzachting" op van de techniek van splitsing³.

De derde vraag is of we, ter aanvulling van de individuele opbouw van pensioenrechten, een solidariseringsconcept ontwikkelen dat een evenwicht nastreeft tussen intra-familiale solidariteit (familiarisering van solidariteit) en maatschappelijke solidariteit via het pensioenstelsel. Met het splitsen van pensioenrechten binnen gezinsverbanden worden de risico's die verbonden zijn met kortere loopbanen en/of een geringere arbeidsintensiteit (meestal maar niet altijd verbonden met het opnemen van onbetaalde zorgarbeid) volledig op het niveau van de gezinnen geplaatst: op het niveau van de stelsels is er geen correctie voor de keuzen die gezinnen maken ook als ze ze *moeten* maken (bijvoorbeeld omdat er geen voldoende aanbod is aan kinderopvang). Hier rijst de vraag of de risico's verbonden met asymmetrie van opgebouwde pensioenrechten ook niet minstens voor een deel als 'collectieve' risico's dienen beschouwd te worden. In de mate dat ze niet kunnen teruggebracht worden tot loutere 'gezinsbeslissingen' houden ze inderdaad verband met de bredere samenlevingsordering, zoals de beschikbaarheid van kinderopvang, de organisatie en de kost van de zorg voor ouderen of voor mensen met een handicap en de aanwezigheid van sociale beschermingsstelsels om de combinatie van arbeid en zorg ook effectief voor iedereen mogelijk te maken. De sterke en aanhoudende sociale stratificatie niet alleen van de inkomens(on)gelijkheid binnen koppels maar ook van de echtscheiding is een belangrijke indicatie voor het feit dat hier ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid in het geding is. Bovendien kan ook geopperd worden dat de risico's die verband houden met onbetaalde zorgarbeid – indien ze onvoldoende ter harte

³ Dit punt verwijst naar de samenhang tussen *default* erfrecht en sterkte erfrecht (voorbehouden deel of reserve) enerzijds en private alimentatieplichten anderzijds. Ook in het erfrecht staat echter de functie van minimumverzorging en voorzetting levensstandaard ter discussie.

worden genomen, onder meer door pensioensystemen- de maatschappelijke onzekerheid zouden kunnen verhogen, bijvoorbeeld door een stijging van de armoede of door een vermindering van het aantal geboorten. Het lijkt dus billijk om deze risico's gedeeltelijk te solidariseren, niet alleen binnen de gezinnen maar ook inter-familiaal op het niveau van de pensioenregimes.

Aanpassing van de gezinsdimensie van de pensioenen aan de veranderde gezinscontext veronderstelt dus dat een nieuwe balans wordt gevonden tussen *individuele rechten* enerzijds en anderzijds een billijke *solidarisering van risico's* die verband houden met een asymmetrische verdeling van arbeid en zorg binnen de gezinnen, *intra-familiaal (binnen samenlevingsverbanden in het actuariële deel van het pensioen) én inter-familiaal, op het niveau van de pensioenstelsels (in het solidaire gedeelte van de pensioenen)*. Daarbij is het nodig om op een verstandige wijze de logica's van individualisering, intra-familiale en inter-familiale solidariteit te mengen en te verzachten: 'coherentie' in een sociaal bestel is niet noodzakelijk de totale overwinning van slechts één logica en de vernietiging van alle andere logica's. Voorbeelden uit het buitenland (zie annex 1 en 2 bij dit document) tonen aan dat dit geen eenvoudige opdracht is. Hoe kunnen deze logica's georganiseerd worden bij echtscheiding en overleven?

2 Pensioenen bij overlijden

2.1 Ongerijmdheden in de overlevingspensioenen

De *overlevingspensioenen* beogen de waarborg van een minimuminkomen en van de verworven levensstandaard (tot op zeker hoogte) in geval van overlijden van de (belangrijkste) kostwinner. Aangezien hier geen bijdragen tegenover staan gaat het om een volledige solidarisering binnen de pensioenstelsels van het risico gebonden aan een asymmetrische verdeling van arbeid en zorg binnen gezinnen. Gegeven de sterke sociale gelaagdheid van de inkomens(on)gelijkheid binnen gezinnen (zie annex 3 bij dit document) zorgt deze solidarisering voor een verticale herverdeling van hogere inkomens naar lagere inkomensgezinnen. De overlevingspensioenen zijn ook erg belangrijk als instrument om armoede bij verweduwing te voorkomen. Niettemin voldoet dit systeem vandaag niet meer om de vijf redenen hieronder vermeld.

1. Afgeleide rechten veroorzaken een discriminatie van duurzame maar niet-huwelijkse samenlevingsverbanden. Deze kwestie zou kunnen opgelost worden door het openstellen van de rechten voor de wettelijke samenwoning⁴.

2. In de gevallen van weduwschap vóór de pensioengerechtigde leeftijd stelt er zich een probleem van afhankelijkheidsvallen. Dit kan opgelost worden door te voorzien in een uitdovende 'overgangsuitkering' cumuleerbaar met een arbeidsinkomen⁵.

⁴ Zie verder een korte toelichting bij de keuze van deze parameter.

⁵ Bij de vervanging van het overlevingspensioen door de overgangsuitkering voor weduwen en weduwnaars van 45 jaar en jonger beoogde men: 1) het inkomensverlies en de stijgende gezinskosten gedeeltelijk te ondervangen; 2) te verhinderen dat mensen na het overlijden van hun partner de aansluiting met de arbeidsmarkt zouden verliezen. Dit is nu een risico van het huidige overlevingspensioen: door de strikte regels inzake toegelaten arbeid verminderen veel ontvangers van een overlevingspensioen hun arbeidsprestaties of stoppen ze zelfs helemaal met werken. Het feit dat men een loon kan combineren met een overgangsuitkering

3. Het systeem van overlevingspensioen zorgt voor een ongelijke behandeling van ex-eenverdieners en tweeverdieners. Het volgende voorbeeld maakt dit duidelijk.

Twee gezinnen, gezin 1 en gezin 2, beschikken elk over een inkomen van 3.000 euro. In gezin 1 verdienen man en vrouw elk een eigen inkomen. In gezin 2 zorgt enkel de man voor een inkomen. Niettemin worden de pensioenen voor de twee gezinnen totaal anders berekend. Gezin 1 combineert 2 rustpensioenen die worden berekend aan 60%, het percentage voor de alleenstaanden. Gezin 2 ontvangt 1 gezinspensioen à rato van 75% van het loon van de man. Dit verschil qua berekening van het rustpensioen leidt tot een hoger rustpensioen voor het tweede gezin. Wanneer de man overlijdt, wordt dit verschil zelfs nog groter. De vrouw in gezin 1 mag haar rustpensioen combineren met een overlevingspensioen tot een maximum van 110% van haar overlevingspensioen. In gezin 2 ontvangt de vrouw een overlevingspensioen dat gelijk is aan 80% van het vroegere gezinspensioen. Hoewel de beide gezinnen over dezelfde levensstandaard beschikken voor de pensionering, ligt het pensioenbedrag van de vrouw die niet werkte hoger dan het pensioenbedrag van de vrouw die wel heeft gewerkt.

Tabel 1. Inkomen, pensioen voor en pensioen na overlijden van de man in 2 verschillende inkomensfiguraties

Gezin 1. Beide partners werken			
	Tijdens de loopbaan	Pensioen voor overlijden man	Pensioen na overlijden man
Man	Loopbaan 45 jaar Loon 1.600 euro	GMP is 1.123,34 euro per maand	/
Vrouw	Loopbaan 45 jaar Loon 1.400 euro	GMP is 1.123,34 euro per maand	1.235,22 euro is bereikt (het GMP rustpensioen gezin x 80% x 1,1)
Samen	Loon 3.000 euro	Som van de GMP's: 2.246,67 euro	
Gezin 2. Enkel de man werkt			
	Tijdens de loopbaan	Pensioen voor overlijden man	Pensioen na overlijden man
Man	Loopbaan 45 jaar Loon 3.000 euro	75% van 3.000 = 2.250 euro	/
Vrouw	/	/	1.800 euro
Samen	Loon 3.000 euro	Pensioen 2.250 euro	/

4. De keuze bij het overlijden van de partner voor het *hoogste* pensioen leidt in sommige gevallen tot een (relatief) onbillijk hoge waarborging van de verworven levensstandaard. In die gevallen waar er bij leven een groot verschil bestaat in de hoogte van het pensioen van de beide partners leidt de keuze voor het hoogste pensioen (plus 10%) immers tot een *hogere* levensstandaard bij overlijden van de partner dan bij leven in koppelverband wat moeilijk te verantwoorden is in een gesolidariseerd stelsel. Een eenvoudig voorbeeld kan dit duidelijk maken:

moet ook een incentive zijn voor een weduwe die een tijdje uit de arbeidsmarkt is om opnieuw op zoek te gaan naar een inkomen uit arbeid.

Een overleden echtgenoot ontvangt een rustpensioen van 1.500 euro per maand; de langstlevende echtgenote heeft een rustpensioen van 500 euro. Het betaalbaar overlevingspensioen bedraagt dan 1.550 euro.

Bij leven bedroegen de samengetelde rustpensioenen 2.000 euro wat – rekening houdend met de schaalvoordelen van de gemeenschappelijke huishouding en met toepassing van een equivalentieschaal 1,5 – overeenstemt met een equivalent inkomen van 1.333 euro wat dus lager is dan het equivalente gezinsinkomen na het wegvallen van de partner.

5. Door de cumulatierregels van een rust- en een overlevingspensioen ontstaan ook ongerijmdheden al naargelang de verdiensten van een persoon hoger of lager waren dan deze van zijn/haar partner:

Jef en Marie hebben beiden 45 jaren gewerkt: Marie verdiende 1.400 euro, Jef 1.600 euro. Als Jef overlijdt is het totale pensioenbedrag voor Marie gelijk aan 1.056 euro. Als Marie overlijdt zal Jef echter maar 960 euro krijgen.

1. *rustpensioen als werknemer van Jef, berekend voor een loopbaan van $45/45 = 20.400$ euro per jaar (1.700 euro per maand)*
2. *rustpensioen als werknemer van Marie, berekend voor een loopbaan van $45/45 = 15.600$ euro per jaar (1.300 euro per maand)*
3. *overlevingspensioen voor Marie, als Jef overlijdt*

= het pensioenbedrag van Jef (bedrag als alleenstaande) = 20.400 euro per jaar (1.700 euro per maand)

De cumulatiegrens (maximaal overlevingspensioen, na samentelling met het rustpensioen) = het bedrag van het rustpensioen van Jef, vermenigvuldigd met de loopbaanbreuk ($45/45$) + 10%

= $20.400 \times 45/45 \times 110\% = 22.440$ euro per jaar (1.870 euro per maand).

Het rustpensioen van Marie wordt verder betaald en zij krijgt een overlevingspensioen van 6.840 euro per jaar (570 euro per maand), zodat zij een totaal pensioenbedrag van 22.440 euro per jaar ontvangt (1.870 euro per maand).

4. *overlevingspensioen voor Jef, als Marie overlijdt*
= het pensioenbedrag van Marie (bedrag als alleenstaande) = 15.600 euro per jaar (1.300 euro per maand)
De cumulatiegrens (maximaal overlevingspensioen, na samentelling met het rustpensioen) = $15.600 \times 45/45 \times 110\% = 17.160$ euro per jaar (1.430 euro per maand).

Aangezien het rustpensioen van Jef hoger is dan de cumulatiegrens, wordt zijn rustpensioen verder betaald maar ontvangt hij geen overlevingspensioen.

Zijn totaal pensioen is lager dan het pensioen dat Marie zou ontvangen indien hijzelf zou overlijden.

6. Het systeem van afgeleide rechten zorgt voor een (gesolidariseerde) compensatie niet alleen voor risico's die verband houden met asymmetrische verdelingen van zorg en arbeid maar ook voor risico's die daar *geen* verband mee houden. Neem het volgende voorbeeld (dat tevens een illustratie is van de verschillende behandeling in de verschillende stelsels):

Yves is 30 jaar gehuwd, zijn echtgenote Ria zorgt voor hun twee kinderen; er volgt een echtscheiding en Yves huwt met Françoise maar na enkele jaren eindigt ook dit huwelijk in een echtscheiding. Intussen is Yves pensioengerechtigd en huwt met Bea. Na enkele jaren overlijdt hij. Indien de pensioenrechten gesplit worden bij echtscheiding zullen Ria en Françoise een pensioen krijgen pro rata de huwelijksjaren. Indien de pensioenrechten van Yves opgebouwd werden in het werknemersstelsel zal Bea het volle overlevingspensioen krijgen. Indien de rechten daarentegen in het ambtenarenstelsel werden opgebouwd zal Bea haar overlevingspensioen (deels) moeten delen met Ria en Françoise. Immers, wanneer er tegelijk een langstlevende echtgenoot en een rechthebbende uit de echt gescheiden echtgenoot is, wordt het overlevingspensioen verdeeld. Het gedeelte waarop de uit de echt gescheiden echtgenoot recht heeft, wordt in mindering gebracht van het overlevingspensioen. De langstlevende echtgenoot krijgt dan het overblijvende gedeelte, maar in ieder geval tenminste de helft van het overlevingspensioen.

2.2 Splitsing, overlijdensdekking en andere alternatieven

Het huidige systeem van overlevingspensioenen nà de pensioengerechtigde leeftijd vertoont dus belangrijke incoherenties:

1. het veroorzaakt een ongelijke behandeling van eenverdieners en tweeverdieners (door de speling van de gezinstarieven en de gedeeltelijke cumulatie van een overlevingspensioen met het eigen pensioen) en is dus een desincentief voor vrouwen om te gaan werken;
2. het zorgt relatief (d.w.z. vergeleken met de ratio bij leven van de partner) voor een onbillijk hoge waarborg van de verworven levensstandaard (door de keuze voor het hoogste pensioen ingeval van overlijden van de partner) en
3. in sommige gevallen voorziet het in een gesolidariseerde compensatie van risico's die *geen* verband houden met asymmetrische verdelingen van zorg en arbeid (omdat er geen band is tussen de hoogte van het overlevingspensioen en het aantal huwelijksjaren).
4. Door de cumulatierregels voor rust- en overlevingspensioenen kan het geval zich voordoen dat ingeval van weduwschap het totaal pensioenbedrag hoger is voor de partner die minder pensioenrechten heeft opgebouwd dan voor de partner met meer pensioenrechten.

In hoeverre kunnen deze incoherenties ongedaan gemaakt worden binnen de architectuur van het huidige systeem van overlevingspensioenen? En welke mogelijkheden biedt het systeem van splitsing?

2.2.1 Overlijdensdekking

Tot de mogelijke aanpassingen aan het bestaande systeem van overlevingspensioenen kunnen gerekend worden:

- de afgeleide rechten afhankelijk maken van het aantal huwelijksjaren of van wettelijke samenwoning: daarmee zouden afgeleide rechten meer aansluiting vinden bij de doelstelling

om te corrigeren voor asymmetrische verdelingen van zorg en arbeid doorheen de levensloop;

- de bedragen van de afgeleide rechten forfaitariseren: daarmee zou de solidariteit van tweeverdieners en alleenstaanden naar (quasi-) eenverdieners beperkt worden tot een basisbedrag;
- een absoluut plafond toepassen bij de cumulatie van het rust- en het overlevingspensioen: daarmee zou de solidariteit beperkt worden tot lagere pensioenen.

In een eerste scenario zou een overlevingspensioen ingevoerd kunnen worden dat cumuleerbaar is met het eigen rustpensioen (bijvoorbeeld 80% van het eigen rustpensioen en 100% van het rustpensioen van je overleden partner), met echter een absoluut plafond op de cumulatie, en waarbij 20% van het eigen pensioen is vrijgesteld van de cumulatieregel. Dit scenario lost (ten dele) drie van de hierboven genoemde problemen op. Met name wordt de impact van een asymmetrische verdeling van inkomen binnen koppels geneutraliseerd tot op de te bepalen maximumgrens. Het derde probleem blijft echter onopgelost.

Een tweede optie vertrekt ook van de gedachte dat de overlevende partner kan kiezen tussen het eigen rustpensioen zonder bijkomende overlijdensdekking, ofwel een overlijdensdekking die gelijk is aan een bedrag dat de levensstandaard van de overlevende op een lineaire wijze beschermt; nog anders gezegd, indien de overlijdensdekking kleiner is dan het eigen rustpensioen, blijft de overlevende gerechtigd op het eigen rustpensioen. Rekening houdend met het feit dat een koppel een groter budget nodig heeft dan een alleenstaande, komt dit er bv. op neer dat 65% wordt genomen van het gezamenlijke inkomen van het koppel voor overlijden.

In vergelijking met de bestaande regeling zijn deze voorstellen minder gunstig voor koppels waarvan één van de partners relatief weinig of geen pensioen heeft; een belangrijke vraag voor verder onderzoek is dus hoe dit effect in de toekomst zal evolueren en hoe de minimumbescherming hieraan kan remediëren. De vraag stelt zich ook of zulke overlijdensdekking uitbetaald moet worden *pro rata* van de duur van het huwelijk (of het wettelijk samenwonen, indien men deze regeling wil uitbreiden naar wettelijk samenwonen): indien de uitbetaling *pro rata* gebeurt, dan verlaat men natuurlijk de idee dat de verworven levensstandaard door de overlijdensdekking gegarandeerd wordt.

Wanneer de langstlevende nog geen rustpensioen heeft, kunnen dezelfde formules eveneens toegepast worden. Deze berekeningen kunnen zowel dienen voor de overgangsuitkering als voor een overlevingspensioen voor diegenen die reeds dicht bij hun pensioen staan. Er zijn twee mogelijkheden: ofwel berekend men een theoretisch rustpensioen voor de overlevende op de wijze die hieronder beschreven wordt ofwel vertrekt men van het actuele inkomen van de overlevende. Volgt men de tweede optie dan wordt de overgangsuitkering en het overlevingspensioen wanneer de langstlevende nog geen rustpensioen heeft een vervangingsinkomen 'sui generis': in deze gevallen moet immers de som van een arbeidsinkomen en/of een vervangingsinkomen van de langstlevende partner en het (theoretisch) rustpensioen van de overledene als berekeningsbasis worden gebruikt.

Wanneer de overledene nog aan het werk was, moet in deze scenario's een fictief of theoretisch rustpensioen berekend worden van de overledene: dit kan op basis van de punten die op zijn rekening staan. Daarbij dient dan echter een extrapolatie te gebeuren om de berekening te doen in functie van een normale loopbaan, d.w.z. er moet een specifieke loopbaanbreuk toegepast worden (vergelijkbaar met de huidige berekeningswijze in dit geval).

Benaderende simulaties suggereren dat het mogelijk is dergelijke hervormingen te doen, binnen de huidige groep van gehuwde gepensioneerden, op een budget-neutrale wijze of zelfs met budgettaire winst (zie annex 3).

Er is reeds beslist om de leeftijdsgrens voor de overgangsuitkering te verhogen van 45 jaar nu tot 50 jaar in 2025. We stellen voor deze leeftijdsgrens sterker te verhogen, tot 55 jaar in 2025, met nadien minstens een verdere evolutie in functie van de algehele evolutie van de leeftijdscriteria. Vanuit de idee dat mensen langer zouden moeten werken, kan overwogen worden om de leeftijdsgrens voor de overgangsuitkering te laten samenvallen met de leeftijd waarop de langstlevende partner zelf vervroegd pensioen kan aanvragen.

2.2.2 Splitsing

Een andere, meer radicale optie bestaat in de splitsing, nl. door bij overlijden het overlevingspensioen uit te drukken als percentage van de gezamenlijk verdiende punten tijdens de jaren van (eventueel opeenvolgende) huwelijk (en) of van wettelijke samenwoning (pro rata het aantal jaren van (opeenvolgende) huwelijk(en) of wettelijke samenwoning). Met splitsing worden een- en tweeverdieners gelijk behandeld; het zorgt voor gelijke vervangingsratio's welke de verdeling van de inkomens binnen de gezinnen ook is geweest; enkel de perioden van 'samenleven' worden in rekening gebracht voor de bepaling van de rechten en het systeem is neutraal vis-a-vis de meest- en minstverdienende partner.

Een schema van splitsing kan als volgt geformaliseerd worden:

Twee partners ('1'en'2') zijn gehuwd;

P_{BH1} = Pensioen van partner 1 opgebouwd buiten het huwelijk met partner 2;

$P_{H1} = P_{H2} = 0.5 \times (P_{HA1} + P_{HA2})$ = Pensioen van beide partners opgebouwd tijdens het huwelijk, waarbij P_{HAi} = het pensioen dat partner i zou opbouwen tijdens de huwelijksjaren indien hij/zij alleen zou zijn.

Als partner 1 partner 2 overleeft, dan zou het pensioen van partner 1 er als volgt uitzien:

$P_{T1} = P_{BH1} + P_{H1} + (0.5 \times P_{H2}) = P_{BH1} + 0.75 \times (P_{HA1} + P_{HA2})$.

In onderstaande tabel worden de effecten getoond van splitsing vergeleken met afgeleide rechten voor enkele typegezinnen.

Tabel 2. Enkele voorbeelden van pensioeninkomens bij leven en overlijden van een partner met toepassing van de actuele regelgeving inzake overlevingspensioenen voor werknemers en van een splittingscenario waarbij de samengetelde pensioenrechten door twee worden gedeeld en bij overlijden 15% van de pensioenrechten van de overleden partner worden bijgeteld (formule in voetnoot).

	Pensioen			overlijden partner	Vervangingsratio's (pensioeninkomen na overlijden in % van pensioeninkomen bij leven)
	PHA1	PHA2	PHA1 + PHA2		
1 leven overlevingspensioen splitting*	1500	500	2000	1500	75
				1500	75
2 leven overlevingspensioen splitting	1500	1500	3000	1500	50
				2250	75
3 leven overlevingspensioen splitting	1500	0	1500	1200	80
				1125	75
4 leven overlevingspensioen splitting	1000	1000	2000	1000	50
				1500	75
5 leven overlevingspensioen splitting	2500	0	2500	2000	80
				1875	75
6 leven overlevingspensioen splitting	1350	1350	2700	1350	54
				2025	75

*Formule splitsng:

Twee partners ('1'en'2') zijn gehuwd;

$PH1 = PH2 = 0.5 \times (PHA1 + PHA2)$ = Pensioen van beide partners opgebouwd tijdens het huwelijk, waarbij PHAi = het pensioen dat partner i zou opbouwen tijdens de huwelijksjaren indien hij/zij alleen zou zijn.

Als partner 1 partner 2 overleeft, dan zou het pensioen van partner 1 er als volgt uitzien:

$PT1 = PH1 + (0.5 \times PH2) = 0.75 \times (PHA1 + PHA2)$.

In wat volgt geven we enkele bijkomende voorbeelden van het mechanisme bij overlijden.

Eerste voorbeeld: een vrouw is korte tijd alleenstaande geweest en heeft gedurende een periode samengewoond. Ze heeft nooit gewerkt. Ze overlijdt en “neemt” sowieso haar deel van de door haar man verworven pensioenrechten “mee”. In dit geval wordt (bijvoorbeeld) 15% van de punten van deze vrouw, die in feite allemaal verworven zijn dankzij de arbeid van haar man, toegevoegd aan de punten van haar man. Dit betekent dus dat hij dankzij de splitsing een deel van de punten die aan zijn vrouw waren afgestaan, terugkrijgt.

Tweede voorbeeld: man en vrouw werken allebei, hun loon is ongeveer even hoog en ze hebben dus hetzelfde aantal punten; de langstlevende “erft” een deel van de punten van de overledene. Dit zorgt ervoor dat zijn/haar levensstandaard niet wordt aangetast op het ogenblik waarop hij/zij alleen komt te staan.

Derde voorbeeld: man en vrouw hebben allebei al een huwelijk achter de rug. Naast de punten die ze verworven hebben tijdens periodes waarin ze single waren, hebben ze dus reeds punten verworven uit de verdeling met hun ex-partner (plus een deel van de punten die aan hun ex-partner waren toegekend als het eerste huwelijk is ontbonden door overlijden). Die punten blijven hen hoe dan ook afzonderlijk toebehoren. Alleen de punten die zij achteraf verworven worden gedeeld en kunnen bij overlijden van een van hen door de langstlevende worden “geërfd”.

Anders gezegd, in alle gevallen – behalve bij een overlijden tijdens de samenlevingsperiode - behoudt ieder afzonderlijk de punten die op zijn/haar rekening zijn geregistreerd. Het doet er niet toe of die punten verworven zijn uit eigen arbeid (periodes als single) dan wel of ze het resultaat zijn van de verdeling van alle punten die door het koppel samen zijn verworven tijdens de samenlevingsperiode.

Wanneer het koppel ontbonden wordt door het overlijden van een van de partners, erft de langstlevende de helft (bijvoorbeeld) van de punten die door de overleden partner verworven zijn vanaf de datum van het huwelijk of de periode van wettelijk samenwonen. Het doet er daarbij niet toe of, dan wel in welke mate die punten afkomstig zijn uit de arbeid van de partner of uit de splitsing van de punten die dankzij de arbeid van de langstlevende zijn verworven.

We hebben nagegaan of de afschaffing van het overlevingspensioen en het echtscheidingspensioen het mogelijk zou maken om niet alleen de toekenning van deze vormen van minimumpensioen en de overdracht van punten die tijdens de periode van samenleven zijn verworven en die door de langstlevende worden “geërfd” na overlijden van de (gehuwde of wettelijk samenwonende) partner maar ook een minimumdekking te financieren. Dat kan werd onderzocht aan de hand van verschillende simulaties betreffende de aldus “geërfde” aandelen. De simulaties die getoond worden in tabel 3 van dit document tonen aan dat het budgettair mogelijk is om te voorzien in de overdracht van 30% van het pensioeninkomen van de overleden partner: de kost van de huidige overlevingspensioenen bedraagt 9.945 mlj euro; splitting met een compensatiefactor van 30% zou 9.501 mlj euro bedragen (zie onderstaande tabel). Indien de overdracht beperkt wordt tot 15% is het ook mogelijk om een pensioengetoetst minimum te voorzien ten belope van de actuele IGO bedragen.

Tabel 3. De kost van splitsing met een pensioengetoetst minimum bij verweduwing in 2011, 65-plussers, België (N = 15.940)

1	2	3	2 + 3
	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing zonder minimum	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing voor minimum	Totale jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing
Huidige situatie	273.440.000	828.000	274.268.000
Splitsing met 10% compensatiefactor	221.044.000	21.805.680	242.850.000
Splitsing met 15% compensatiefactor	231.091.000	19.082.400	250.173.000
Splitsing met 30% compensatiefactor	261.234.000	12.616.320	273.850.000

Bron: zie annex 3.

Daarnaast is het nodig om een voldoende sterke minimumbescherming te voorzien voor die gezinnen waar één klein pensioen moet gesplitst worden. Wanneer er een grote inkomensasymmetrie is binnen koppels kan splitsing ertoe leiden dat één enkel klein pensioen moet gedeeld worden. Daarom moet splitsing samengaan met een minimumpensioen. Dit minimum kan verschillende vormen aannemen, gaande van een onvoorwaardelijke, pensioen- of middelengetoetste sokkel.

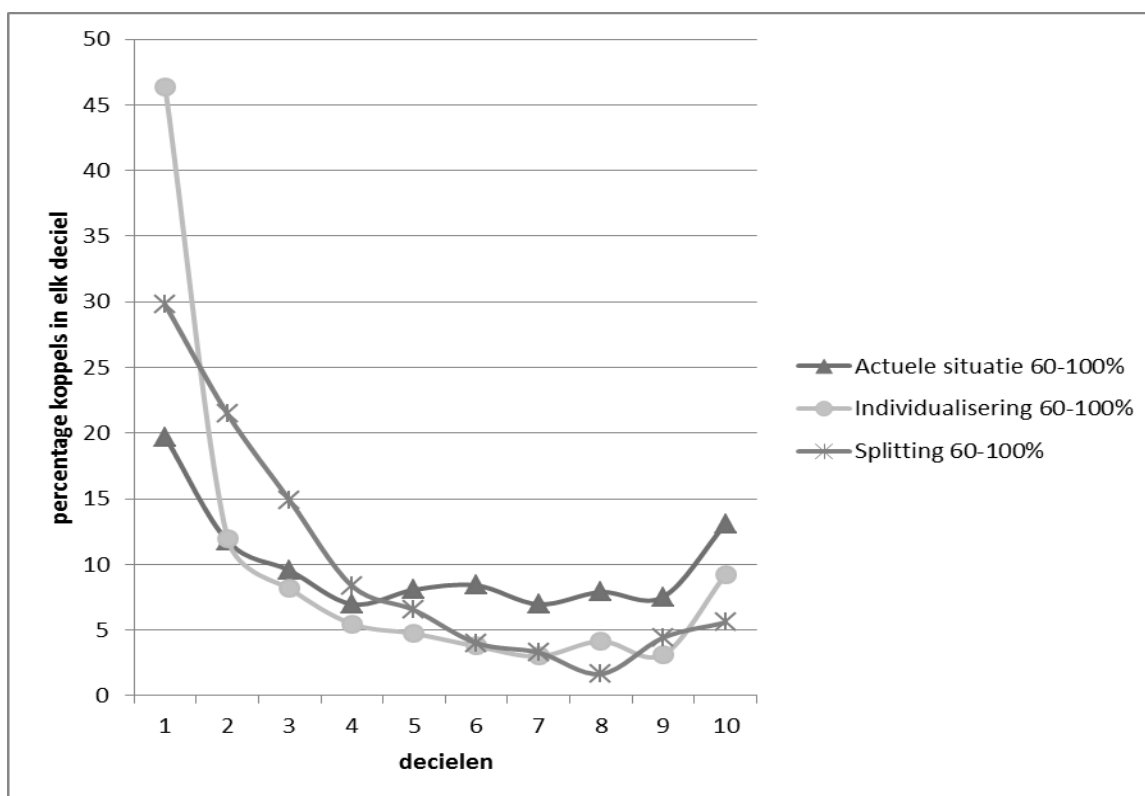
Het basisschema van de overlevingspensioenen zou er dan als volgt kunnen uitzien:

- de opgebouwde rechten tijdens de jaren *buiten* het huwelijk / wettelijke samenwoning
- 50% van de gezamenlijk opgebouwde rechten *tijdens* de jaren/dagen van huwelijk/samenwoning
- 15% van het geheel van de punten die verworven waren door de overleden partner
- een pensioengetoetste minimumbescherming gelijk aan de bedragen die geldig zijn in de IGO.

Onderstaande tabel toont een simulatie van de budgettaire kost.

Een 'mimicking' van het huidige systeem van overlevingspensioenen (in vereenvoudigde vorm), van volledige individualisering en van splitsing vertrekkend van geobserveerde inkomens van koppels die zich vandaag in de beroepsactieve leeftijd bevinden leert dat individualisering een sterk regressief karakter heeft vergeleken met het huidige systeem. De herverdelende werking van splitsing en van bovengenoemde alternatieven bevindt zich tussen het huidige systeem van afgeleide rechten en volledige individualisering in (zie annex 4 en onderstaande figuur).

Figuur 3. De gesimuleerde inkomensverdeling van gepensioneerde langstlevende partners bij toepassing van de huidige logica van overlevingspensioenen, individualisering en splitsing, 2010

Bron: SILC, 2010; voor een omstandig beschrijving van de hypothesen en de berekeningswijzen zie bijlage 3 van dit document.

3 Splitsing bij echtscheiding

Het privaatrechtelijke uitgangspunt dat de *aanwinsten* (gemeenschappelijke inkomsten en goederen vanaf het huwelijk) verdeeld moeten worden, wordt in de pensioenstelsels maar gedeeltelijk gevolgd. Het gevolg is dat vele echtgescheidenen met een onvolledige carrière na pensionering in precare financiële situaties terechtkomen. Er zijn verschillende opvattingen mogelijk om hieraan tegemoet te komen.

In de stelsels van de werknemers en van de zelfstandigen wordt het echtscheidingsrisico nu gedeeltelijk gesolidariseerd: zonder dat daar bijdragen tegenover staan wordt bij echtscheiding voorzien in 37,5% van het inkomen van de andere partner tijdens de huwelijkse jaren. Daarbij rijst de volgende vraag: moet de sociale zekerheid de risico's die verbonden zijn aan een asymmetrische verdeling van zorg en arbeid solidariseren, in het bijzonder ingeval van echtscheiding? Of anders gezegd: aan welke solidariteitskring (het koppel of het stelsel) moet de dekking van het echtscheidingsrisico (middels een eventueel hogere vervangingsratio) worden aangerekend?

Binnen de logica van de intra-familiale solidariteit zijn twee opvattingen mogelijk. Volgens sommigen moet dit risico binnen de privaatrechtelijke sfeer geregeld worden: bij het bepalen van de alimentatie kan bijvoorbeeld rekening worden gehouden met het feit dat de ene partner een groot aandeel van de zorgtaken op zich heeft genomen en daardoor de andere partner in staat heeft

gesteld om veel harder te werken en dus veel meer te verdienen. Voor het feit dat de ene partner minder aanwinsten heeft op vlak van inkomen, vermogen én pensioen, zou een vergoeding ter compensatie van dit verlies qua inkomen, vermogen en pensioen kunnen worden toegekend⁶.

Binnen dezelfde logica van intra-familiale solidariteit stellen anderen dat de solidarisering van de risico's moet georganiseerd worden binnen de pensioenstelsels zelf middels het splitsen van de pensioenrechten die tijdens het huwelijk of de jaren van wettelijke samenwoning⁷ door beide partners werden opgebouwd. Zulke regelingen bestaan in verschillende landen. Splitting – waarbij de opbrengst (of de 'punten') van de jaren van huwelijk of van wettelijke samenwoning zoals die op het moment van de echtscheiding kan bepaald worden (gelet op de op dat moment geldende wetgeving en de op dat moment gekende loopbaanelementen) verdeeld wordt pro rata het aantal jaren van huwelijk of wettelijke samenwoning – organiseert de intra-familiale solidariteit binnen de pensioenstelsels. Zo worden de risico's die verbonden zijn met asymmetrische verdienvermogens gesolidariseerd *binnen* de gezinnen. Er zijn echter ook redenen om ook een zekere solidarisering *op het niveau van het stelsel* te introduceren.

Een andere opvatting gaat ervan uit dat echtscheiding niet alleen mag beschouwd worden als een louter 'privaat risico' maar ten dele ook deel uitmaakt van het universum van 'sociale risico's', en wel om drie redenen. De sterke stijging van het aantal echtscheidingen en het hoge niveau dat intussen werd bereikt wijst er ten eerste op dat echtscheiding niet louter mag gezien worden als een 'individuele keuze' maar dat het ook verband houdt met de ordening van onze gesecculariseerde, welvarende samenleving met een sterk gestegen tewerkstellingsgraad (inz. bij vrouwen). Ten tweede, is echtscheiding een vrij sterk sociaal gelaagd risico: de prevalentie van echtscheiding is duidelijk hoger bij lagergeschoolden, lagere sociale groepen en werklozen. Ten derde, leidt echtscheiding in veel gevallen tot armoede. In de hedendaagse samenleving is echtscheiding uitgegroeid tot één van de belangrijkste determinanten van armoede. Zo beschouwd zijn er redenen om een deel van de risico's te solidariseren op het niveau van de pensioenstelsels (wat vandaag tot op zekere hoogte ook de praktijk is in de echtscheidingspensioenen). Bij deling van pensioenrechten rijst immers een probleem voor de gevallen waarin enkel één (of één pensioen in combinatie met

⁶ In Nederland is men wat de aanvullende pensioenen betreft afgestapt van dit principe op vraag van de rechters. Het is de wet "vereffening pensioenrechten bij scheiding" (afgekort als "Wet VPS") van 1994 die de materie beheerst. De wet is het gevolg van rechtspraak die tot interpretatieproblemen leidde. Uitgangspunt van de wet was dan ook niet alleen een efficiënte afhandeling van de scheiding maar ook een ontlasting van de rechterlijke macht door het formuleren van een eenduidig toepasbare vereveningsregel.

⁷ Deze parameter moet verder onderzocht worden. Bij huwelijk is er een privaatrechtelijke plicht tot solidariteit in enige mate. Bij wettelijke samenwoning is die er in veel mindere mate. Bovendien is de wettelijke samenwoning ook mogelijk tussen verwanten. De feitelijke samenwoning wordt ook niet meegerekend. Yves Stevens stelt volgende werkdefinitie voor op basis van de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof. Wettelijk samenwonenden in het licht van de wettelijke pensioenrechten zijn zij die een duurzame affectieve relatie hebben met een kostendelend karakter. Daarbij zijn verwanten tot de vierde graad uitgesloten. Het duurzaam karakter blijkt uit de duurtijd van de relatie, waarbij één jaar wordt vooropgesteld. De affectieve aard dient door de partners voor de burgerlijke stand te worden verklaard, maar kan door de overheid met alle middelen van recht worden weerlegd. De aanwezigheid van een kostendeling steunt op een feitelijke realiteit en die kan worden gestaafd met alle middelen van recht (energiefacturen, aankoopbewijzen...). Deze werkdefinitie sluit aan bij het statuut van het huwelijk en vindt aansluiting bij bestaande definities van wettelijk samenwonenden in verschillende rechtsdomeinen (Y. STEVENS en E. VAN GRUNDERBEEK, *Wettelijk samenwonen en pensioenen*, Instituut voor Sociaal Recht, Leuven, 2013, 123 p.).

een ander erg laag pensioen) moet worden gesplitst. Bij (quasi) éénverdienschap leidt de splitsing tot een inadequaat inkomen zelfs wanneer het enige pensioen bovenmodaal is.

In het beleidsadvies beveelt de Commissie zuivere splitsing aan ingeval van echtscheiding. Daarmee worden risico's die verbonden zijn met asymmetrische verdienvermogens gesolidariseerd binnen de gezinnen. Of en hoe daarnaast een mate van solidarisering op het niveau van het stelsel kan verantwoord worden zou voorwerp kunnen zijn van verder maatschappelijk debat. Bij deling van pensioenrechten rijst een probleem wanneer kleine pensioenen moeten worden gesplitst. Er is ook een verlies van schaalvoordelen. De vraag naar maatschappelijke solidarisering is afhankelijk van de inschatting door de samenleving van de mate waarin het echtscheidingsrisico moet beschouwd worden als niet alleen een individueel maar ook een maatschappelijk risico.

4 Gezinspensioenen

Het afschaffen van gezinspensioenen ligt in de lijn van de individualisering van de inkomensverdeling in het algemeen en van de pensioenen in het bijzonder. Het aandeel gezinspensioenen vermindert van jaar op jaar. Voorzichtigheid is echter geboden en flankerende maatregelen dringen zich op: omdat de pensioenen in het algemeen niet erg hoog zijn en omdat er een concentratie is van inegalitaire koppels bij lagergeschoolden en lagere inkomensgroepen (zie sectie 1 van deze nota) kan het gezinspensioen slechts op middellange termijn worden afgeschaft. Het moet nadien nog gedurende een voldoende lange overgangperiode bij de minimumregeling blijven rekening houdende met het verdere verloop van de socio-demografische ontwikkelingen.

Annex 1. Ervaringen met pensioensplitsing ingeval van echtscheiding in het buitenland

In verschillende landen worden wettelijke en/of aanvullende pensioenen tussen (ex-)echtgenoten gesplit. Het lijkt nuttig te zijn om de nodige lessen uit de ervaringen met pensioensplitting in die landen te trekken wanneer men een systeem van pensioensplitting in België zou willen invoeren. Deze nota zal de ervaringen met pensioensplitting in Duitsland, Canada, Zwitserland, Australië, Nederland en de Verenigde Staten behandelen. Op het einde van de nota zullen enkele algemene besluiten worden geformuleerd.

Duitsland

Duitsland ging reeds in 1977 over tot pensioensplitting. De pensioensplitting werd ingevoerd in het kader van een algemene hervorming van het echtscheidingsrecht. Bij deze hervorming stond het idee centraal dat het huwelijk een partnerschap is. De beide echtgenoten leveren gezamenlijk inspanningen om tot een bepaald gezamenlijk inkomen te komen. Dan lijkt het niet meer dan fair dat ze dit gezamenlijk inkomen met elkaar delen wanneer er een einde komt aan hun huwelijk.

De pensioensplitting heeft niet enkel betrekking op de wettelijke pensioenen. Ook de aanvullende pensioenen, de specifieke overheidspensioenen en individuele levensverzekeringen die voorzien in een betaling in rente vallen onder de pensioensplitsing.

Oorspronkelijk werden alle pensioenrechten bij elkaar opgeteld. Te dien einde moesten de echtgenoten al hun pensioenrechten die ze tijdens het huwelijk hadden opgebouwd aangeven bij de rechtbank die zich over hun echtscheiding boog. Het was dan aan de rechtbank om de waarde van alle pensioenrechten van de beide echtgenoten te bepalen. Voor deze waardering maakte de rechtbank gebruik van de waarderingsmethoden van de wettelijke pensioenen. Na deze waardering kende de rechtbank uiteindelijk de helft van het verschil inzake pensioenrechten toe aan de echtgenoot die tijdens het huwelijk de minste pensioenrechten opbouwde.

Dit systeem bleek veel te complex te zijn. Bij de waardering en berekening van de pensioenrechten moest men met veel verschillende regels rekening houden. Vooral het feit dat rechten inzake aanvullende pensioenen e.a. omgezet moesten worden in een waardering die paste in de sfeer van de wettelijke pensioenen, maakte de zaken ingewikkeld. Uiteindelijk geraakten alleen experts nog wijs uit het hele systeem van pensioensplitsing.

Daarom kwam er vanaf de jaren 1990 een beweging op gang om de pensioensplitsing te hervormen. Uiteindelijk werd de pensioensplitsing in 2004 hervormd. Voortaan is het leidend beginsel dat van de interne splitsing ("interne Teilung"). Men telt niet meer alle pensioenrechten bij elkaar op om dan de helft van het verschil aan de partner met de laagste totale pensioenrechten toe te kennen. Men bekijkt nu ieder pensioenstelsel afzonderlijk: men vergelijkt de pensioenrechten die de beide echtgenoten binnen het pensioenstelsel tijdens het huwelijk hebben opgebouwd en kent de helft van het verschil inzake die pensioenrechten binnen dat stelsel toe aan de echtgenoot die tijdens het huwelijk de laagste pensioenrechten in dat stelsel heeft opgebouwd. Zo worden er twee pensioenaanspraken binnen hetzelfde stelsel gecreëerd.

Op het principe van de interne splitsing bestaan enkele uitzonderingen. Eén uitzondering spreekt voor zich. Als man en vrouw al rechten hebben opgebouwd in het stelsel van de wettelijke pensioenen en bijgevolg over een eigen pensioenrekening in dat stelsel beschikken, dan worden er geen nieuwe bijkomende pensioenrekeningen geopend. Dan wordt de helft van het verschil in de tijdens het huwelijk opgebouwde pensioenrechten gestort op de pensioenrekening van de echtgenoot die de minste pensioenrechten tijdens het huwelijk heeft opgebouwd.

Daarnaast moet men voor pensioenstelsels die betrekking hebben op specifieke groepen nog altijd werken met het vroegere systeem van de externe splitting (“externe Teilung”). Voor de pensioenrechten in deze specifieke stelsels, zoals overheidspensioenen, moet men nog steeds werken met waardeoverdrachten naar het wettelijke pensioenstelsel.

Tevens kan men van het principe van de interne splitting afwijken. Zo kunnen in het kader van de aanvullende pensioenen de (ex-)echtgenoten en de pensioeninstellingen overeenkomen dat er wordt overgegaan tot een externe splitsing. In dergelijk geval draagt de (ex-)echtgenoot aan wie extra pensioenrechten worden toegekend in de context van een splitting, deze extra pensioenrechten over naar de pensioeninstelling waarbij hij of zij reeds aangesloten is.

Het nieuwe systeem van pensioensplitsing in Duitsland lijkt minder complex te zijn dan het oude systeem. Het nieuwe systeem heeft wel de rol en de verantwoordelijkheid van de pensioeninstellingen en van de echtscheidingsadvocaten grondig herschikt:

- Onder het oude systeem beperkte de rol van de pensioeninstellingen zich tot het aanmelden van de diverse pensioenrechten bij de rechtbank. Onder het nieuwe systeem moeten de pensioeninstellingen nu twee verschillende pensioenrekeningen beheren in plaats van één, waarbij ze te maken hebben met twee aangeslotenen die elk hun eigen risicoprofiel hebben. Tevens moeten ze overwegen om van deze interne splitsing af te wijken wanneer dit in het voordeel is van hun aangeslotenen.
- Onder het oude systeem moesten de echtscheidingsadvocaten er vooral voor zorgen dat de nodige gegevens aan de rechtbank werden meegedeeld zodat de rechtbank de splitting kon berekenen en bevelen. Onder het nieuwe systeem hebben ze een veel meer adviserende en begeleidende rol. Ze moeten met hun cliënt bepalen welke oplossing voor de cliënt de beste is. Dit betekent dat ze veel meer dan vroeger kennis moeten hebben over de verschillende pensioenstelsels, de pensioenrechten die men binnen al deze stelsels verwerft en de regels die deze stelsels toepassen⁸.

Canada

Sinds 1 januari 1978 is pensioensplitsing in voege in het Canada Pension Plan⁹. Het Canada Pension Plan (CPP) maakt deel uit van de Canadese wettelijke pensioenen en is gebaseerd op bijdragebetaling. Het pensioen van het CPP komt bovenop het basispensioen dat gebaseerd is op het aantal jaren dat men in Canada woont. Voor een volledig CPP-pensioen moeten er minstens

⁸ De beschrijving van de pensioensplitting in Duitsland is gebaseerd op H.-D. STEINMEYER, “Credit-Splitting in Case of Divorce in Canada, Germany and the USA”.

⁹ In Québec bestaat een gelijkaardig systeem, het Québec Pension Plan.

gedurende 40 jaar bijdragen worden betaald. De bedoeling van het CPP is dat de gepensioneerde aanspraak kan maken op een pensioen dat gelijk is aan 25% van zijn gemiddeld loon over de hele loopbaan, begrensd tot 50.100 Canadese dollar¹⁰ (33.040,95 euro). In de praktijk bedraagt een CPP-pensioen maximaal 986,67 Canadese dollar¹¹ per maand (650,71 euro).

Oorspronkelijk werd de pensioensplitting alleen toegepast tussen echtgenoten. Ze moesten minstens 36 maanden met elkaar getrouwd zijn. Tevens moest de splitting aangevraagd worden binnen 36 maanden na het finale vonnis dat de echtscheiding of de nietigheid van het huwelijk uitsprak.

Een belangrijke wetswijziging kwam er met ingang van 1 januari 1987. Die was bedoeld om een gerechtelijke uitspraak uit 1983 terug te draaien. Volgens die uitspraak hield een bepaling in een echtscheidingsovereenkomst waarbij de echtgenoten afzagen van iedere aanspraak op elkaars eigendom, automatisch in dat ze eveneens afstand deden van het recht op pensioensplitsing.

Vanaf 1 januari 1987 werd de pensioensplitsing bijgevolg verplicht gesteld. Niettemin kan er toch nog in een echtscheidingsovereenkomst afstand worden gedaan van de splitsing van het CPP-pensioen als er voldaan is aan de volgende drie voorwaarden:

- Een bepaling in de echtscheidingsovereenkomst stelt uitdrukkelijk dat er afstand gedaan wordt van de splitsing van het CPP-pensioen.
- Dergelijke bepaling is toegelaten door het recht van de betrokken Canadese provincie. In de praktijk laten de provincies Saskatchewan, Québec, British Columbia en Alberta zo'n bepaling toe.
- De echtscheidingsovereenkomst mag niet vernietigd zijn door een gerechtelijke uitspraak.

Deze uitzondering was noodzakelijk gezien de bevoegdheidsverdeling tussen de Canadese federale overheid en de provincies. De Canadese federale overheid is bevoegd voor de sociale zekerheid. De provincies zijn evenwel bevoegd voor het huwelijksvermogensrecht.

De wetswijziging die intrad op 1 januari 1987 bracht nog andere aanpassingen mee. De duur van het huwelijk werd verminderd van 36 maanden naar 12 maanden. Tevens moest men de splitting niet meer aanvragen binnen de 36 maanden na het finale vonnis dat de echtscheiding of de nietigheid van het huwelijk uitsprak. Tevens werd de splitsing toepasselijk verklaard op de beëindiging van wettelijke samenwoning¹². Later, in 2007, kwam er opnieuw een termijn binnen dewelke men een splitting moet aanvragen. Vanaf 2007 moet men de splitsing binnen de 4 jaar na de echtscheiding aanvragen. De ex-echtgenoten kunnen evenwel overeenkomen dat een splitsing ook na meer dan 4 jaar na de echtscheiding doorgang kan vinden.

Opvallend is dat, ondanks het feit dat pensioensplitsing in beginsel verplicht is binnen het CPP, er in de praktijk toch maar weinig sprake is van het splitsen van het CPP-pensioen. Zo bedroeg het aantal echtscheidingen in Canada (Québec uitgezonderd) 60.163 in het jaar 2004. Niettemin waren er dat jaar slechts 9.085 personen die een splitsing van het CPP-pensioen aanvroegen via Service Canada,

¹⁰ Bedrag geldig voor het jaar 2012.

¹¹ Bedrag geldig voor het jaar 2012.

¹² In 2000 werd het principe van de splitting ook van toepassing op vormen van wettelijke samenwoning met twee partners van hetzelfde geslacht.

het uniek loket voor burgers van de Canadese federale overheid. Aldus werd slechts in 15% van alle echtscheidingen toepassing gemaakt van de splitsing van het CPP-pensioen.

Klaarblijkelijk laten veel mensen na om een aanvraag voor de splitsing van het CPP-pensioen te doen. Nochtans kan een splitting leiden tot een extra CPP-pensioen van 136 Canadese dollar per maand (89,69 euro) wanneer men 20 jaar heeft samengewoond.

Er zouden verschillende redenen zijn voor de lage “take-up rate” van de splitsing van het CPP-pensioen. Een belangrijke oorzaak is uiteraard het feit dat in de vier Canadese provincies waar dit mogelijk is veel echtscheidingsovereenkomsten bepalen dat het CPP-pensioen niet wordt gesplitst. Een andere belangrijke oorzaak zou zijn dat het principe van de splitting van het CPP-pensioen nog altijd weinig gekend zou zijn, ondanks het feit dat de splitsing reeds ingevoerd is op 1 januari 1978. Niet alleen zou de kennis bij (ex-)echtgenoten over de splitsing gering zijn. Ook bij professionals die echtgenoten bij een echtscheidingsprocedure bijstaan, zoals advocaten, zou de kennis over de splitsing van het CPP-pensioen te wensen overlaten.

Een andere reden zou zijn dat het bedrag van het gesplitte CPP-pensioen te laag zou zijn in verhouding tot de administratieve procedure die men moet doorlopen om de splitsing te verkrijgen. De pensioenen die worden uitgekeerd door het Canada Pension Plan zijn inderdaad bescheiden te noemen, zelfs bekeken vanuit een Belgisch perspectief. Tevens zou een aantal vrouwen afzien van het aanvragen van de splitsing van het CPP-pensioen, omdat ze na de scheiding absoluut op eigen benen willen staan en aldus voor een deel van hun pensioen niet meer afhankelijk willen zijn van wat de ex-partner tijdens de relatie verdiende¹³.

Zwitserland

In Zwitserland gebeurt er zowel in de eerste pijler als in de tweede pijler een splitsing.

Splitsing in de eerste pijler:

De splitsing in de eerste pijler¹⁴ werd ingevoerd in 1997. De splitsing houdt in dat de wettelijke pensioenrechten die tijdens het huwelijk door de beide echtgenoten worden opgebouwd bij elkaar worden opgeteld en in twee gelijke helften worden verdeeld. Concreet betekent dit dat voor ieder huwelijksjaar het wettelijk pensioen wordt berekend op 50% van het loon dat de echtgenoot zelf verdiend heeft en op 50% van het loon dat de andere echtgenoot heeft verdiend. Ook de bonificaties voor het opvoeden van kinderen of voor het verlenen van zorg aan zorgbehoevende familieleden worden tussen de beide echtgenoten verdeeld.

Het moment waarop de splitsing zich voltrekt hangt af van de situatie. Wanneer de echtgenoten nog met elkaar getrouwd zijn, gebeurt de splitsing pas op het moment dat ze allebei hun wettelijk pensioen hebben opgenomen. Zolang maar één van de twee echtgenoten een wettelijk pensioen heeft, wordt er geen splitsing doorgevoerd. Voor weduwen en weduwnaars gebeurt de splitsing pas

¹³ De informatie over Canada is gebaseerd op: HUMAN RESOURCES AND SOCIAL DEVELOPMENT CANADA, “Canada Pension Plan. Credit splitting: A Guide for the Legal Profession”, maart 2008, 14 blz. en D. EASTON, “Divorce and the division of Canada Pension Plan credits”, Simon Fraser University, 2009, 71 blz.

¹⁴ “Prévoyance publique”.

wanneer de betrokken persoon zijn of haar eigen wettelijk pensioen opneemt. Voor personen die al gescheiden zijn voordat ze op pensioen gaan, wordt met de splitsing rekening gehouden bij de toekenning en de berekening van het wettelijk pensioen. Bij echtgenoten die scheiden als ze al op pensioen zijn, wordt de splitsing voltrokken zodra het huwelijk ontbonden is¹⁵.

Splitsing in de tweede pijler:

Vanaf 1 januari 2000¹⁶ wordt de bedrijfspensioenregeling (tweede pijler¹⁷) bij scheiding verdeeld¹⁸.

Daarbij gelden de volgende bepalingen betreffende de verdeling van de bedrijfspensioenregeling:

- Wanneer ten minste een van de echtgenoten is aangesloten bij een bedrijfspensioenfonds en er zich nog geen geval heeft voorgedaan waarin daarop een beroep moest worden gedaan, heeft elke echtgenoot recht op de helft van de einduitkering van de andere echtgenoot, berekend voor de duur van het huwelijk.

Wanneer de echtgenoten wederzijdse vorderingen hebben, moet alleen het verschil tussen die twee vorderingen worden verdeeld.

- Er is een billijke vergoeding verschuldigd wanneer een van de echtgenoten of beide echtgenoten reeds een beroep heeft/hebben moeten doen op de bedrijfspensioenregeling of wanneer de aanspraken op de bedrijfspensioenregeling die tijdens het huwelijk zijn verworven niet om andere redenen kunnen worden verdeeld.
De rechter kan de debiteur verplichten om zekerheden te verschaffen als de omstandigheden dat rechtvaardigen.
- Een echtgenoot kan, op grond van een overeenkomst, geheel of gedeeltelijk afstand doen van zijn rechten, op voorwaarde dat hij op een andere manier een gelijkwaardige pensioen- en invaliditeitsregeling kan genieten.
- De rechter kan de gehele of gedeeltelijke verdeling weigeren wanneer deze duidelijk onbillijk is om redenen die verband houden met de ontbinding van het huwelijksvermogensstelsel of de economische situatie van de echtgenoten na de scheiding.

Op deze bepalingen is al snel veel kritiek gekomen. Sommigen vinden de regels te strikt en willen mensen die van plan zijn te scheiden meer bewegingsruimte gunnen. Anderen menen dat de nieuwe bepalingen min of meer systematisch nadelig zijn voor de partner die geen betaalde activiteiten

¹⁵ AXA Winterthur, "Ce qu'il faut savoir du 1er pillier", januari 2014, 12.

¹⁶ Tot die datum ontving de gescheiden partner geen deel van de door de bedrijfspensioenregeling voorziene uitkeringen. Hij/zij ontving slechts alimentatie.

¹⁷ "Prévoyance professionnelle". Voor de derde pijler geldt het huwelijksvermogensstelsel. Bij een scheiding gebeurt de verdeling in het kader van de ontbinding van het huwelijksvermogensstelsel volgens de principes die gelden voor het door de echtgenoten gekozen stelsel.

¹⁸ De gegevens over Zwitserland zijn gebaseerd op: Département fédéral de justice et police, "Code civil (Partage de la prévoyance professionnelle en cas de divorce), Rapport explicatif", december 2009, 41 blz.; Département fédéral de justice et police, "Révision partielle du Code civil (Partage de la prévoyance professionnelle en cas de divorce), Rapport sur les résultats de la procédure de consultation", oktober 2010, 28 blz.; Message du Conseil fédéral suisse du 29 mai 2013 concernant la révision du code civil suisse (Partage de la prévoyance professionnelle en cas de divorce).

verricht. Ook wordt gewezen op het feit dat het lastig is om deze bepalingen in de praktijk toe te passen en op de rechtsonzekerheid die dat met zich meebrengt.

In het licht van deze kritiek heeft het *Office fédéral de la justice* (Federaal bureau justitie) in 2007 een deskundigencommissie aangesteld om na te gaan welke wijzigingen er nodig zijn en te komen met de bijbehorende voorstellen. Op grond van die werkzaamheden heeft het *Département fédéral de justice et police* (Federaal departement justitie en politie) een voorontwerp uitgewerkt dat de *Conseil fédéral* (Federale raad) in december 2009 ter overweging heeft gegeven. De regering heeft kennis genomen van de resultaten van de raadplegingsprocedure en de Federale commissie Bedrijfspensioenregelingen (de commissie LPP) opgedragen om de uitgangspunten van de berekeningen in het voorontwerp te herzien.

Het ontwerp dat momenteel bij het Parlement is ingediend gaat uit van de voorstellen van de deskundigencommissie en de commissie LLP en houdt rekening met de resultaten van de raadplegingsprocedure.

Dit ontwerp plant een hervorming van de volgende punten:

- De tijdens het huwelijk verworven uitkeringen van de regeling moeten ook in twee worden verdeeld wanneer het feit waarvoor ze werden uitbetaald (invaliditeit of pensioen) zich voor de partner-debiteur reeds heeft voorgedaan op het ogenblik van de scheiding.
- Het ontwerp verduidelijkt en versoepelt de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan voordat de rechter of de echtgenoten kan/kunnen afwijken van het principe van 50/50-verdeling van uitkeringen die tijdens het huwelijk verworven zijn.
- De bedrijfspensioenfondsen moeten alle houders van tegoeden periodiek melden aan de Centrale van de tweede pijler. Deze maatregel is bedoeld om de opdracht van de rechter te vergemakkelijken bij een scheiding waarbij voor de verdeling rekening moet worden gehouden met alle tegoeden van dergelijke regelingen.
- Het ontwerp maakt het mogelijk om de overdracht van een billijk gedeelte van de tegoeden van de verplichte regeling te garanderen tijdens de verdeling; voor die tegoeden geldt een minimale rentevoet¹⁹.
- Het ontwerp bepaalt dat de storting in kapitaal door het bedrijfspensioenfonds alleen maar mogelijk is²⁰ als de partner van de verzekerde hiervoor zijn/haar schriftelijke toestemming geeft.
- Als er geen alternatief bestaat, kan een echtgenoot de verworven tegoeden van de regeling bij de verdeling laten overmaken aan het hulpfonds en ze in rente laten omzetten²¹.

¹⁹ Elke werkgever is verplicht om uit hoofde van de bedrijfspensioenregeling een gedeelte voor zijn rekening te nemen. Het bedrag daarvan ligt vast (het verplichte gedeelte). De werkgever kan facultatief zorgen voor een gedeelte dat niet binnen dat verplichte kader valt (het bovenwettelijke gedeelte). De Federale raad stelt jaarlijks de minimale rentevoet voor het verplichte gedeelte vast. Die minimale rentevoet geldt niet voor het bovenwettelijke gedeelte. De minimale rentevoet voor dat bovenwettelijke gedeelte is doorgaans minder voordelig.

²⁰ Het kan daarbij gaan om verplichte of bovenwettelijke tegoeden.

²¹ Om de sociale zekerheid te financieren moet elke werkgever een socialezekerheidsfonds oprichten waarin de werknemers zijn ondergebracht voor wie de verplichte verzekering geldt. Dit fonds moet juridisch onafhankelijk en gescheiden zijn van de werkgever en de vorm hebben van een stichting, een coöperatie of een publiekrechtelijke instelling. Werkgevers kunnen zelf een socialezekerheidsfonds oprichten of aansluiting zoeken bij een collectieve of gemeenschappelijke stichting, die doorgaans wordt beheerd door een

- Het ontwerp omvat bepalingen die de stand van zaken in de verdeling van de bedrijfspensioenregeling in de internationale context verduidelijken. De verdeling van de regeling en de scheiding op zich worden uitsluitend geregeld door de Zwitserse wetgeving. Alleen de Zwitserse rechtbanken zijn bevoegd voor de verdeling van de tegoeden die worden aangehouden bij Zwitserse socialezekerheidsinstellingen.

Australië

In Australië voorziet de staat alleen in een bijstandsuitkering voor ouderen, het Age Pension. De bulk van het inkomen tijdens de oude dag komt van het pensioenplan van de werkgever. Sinds 1992 is iedere Australische werkgever verplicht om een pensioenplan aan zijn werknemers aan te bieden. De bijdrage van de werkgever moet minstens gelijk zijn aan 9,25% van het loon. Tegen ten laatste 2021-2022 moet de werkgeversbijdrage minstens gelijk zijn aan 12% van het loon. De werknemer kan zelf ook stortingen in het pensioenplan van zijn werkgever doen. De overgrote meerderheid van dergelijke pensioenplannen zijn van het DC-type. De meeste uitbetalingen gebeuren in de vorm van een kapitaal.

Sinds 28 december 2002 worden de rechten die tijdens een relatie worden opgebouwd in een pensioenplan van de werkgever in principe gesplit. De toenmalige Australische regering stelde immers vast dat vrouwen veel minder pensioenrechten in een werkgeverspensioenplan opbouwden dan mannen. Nochtans waren deze pensioenrechten in 1997 al gemiddeld goed voor 25% van het totale familievermogen. Tevens werd geconstateerd dat er bij echtscheidingsovereenkomsten maar weinig werd stilgestaan bij de rechten opgebouwd in een werkgeverspensioenplan. Slechts in 46% van de echtscheidingsovereenkomsten zou dit punt geregeld worden. Bovendien luidde dergelijke contractuele regeling vaak dat de vrouw afzag van een deel in de pensioenrechten van de man in ruil voor bijvoorbeeld de familiewoning. Aangezien de werkgeverspensioenplannen het voornaamste onderdeel zijn van de pensioenvoorziening in Australië en vooral vrouwen dreigden over weinig inkomsten te beschikken na hun pensionering, vond de regering het gerechtvaardigd om een deel van de pensioenrechten die de man in een werkgeverspensioenplan tijdens een relatie opbouwde toe te kennen aan de vrouw²².

In beginsel wordt het aan de betrokken ex-partners zelf overgelaten om een regeling te treffen over de splitting van het pensioen. Deze regeling moet specifiek zijn. Het moet om een afzonderlijke overeenkomst gaan. De regeling met betrekking tot de splitting van het pensioen mag dus geen onderdeel zijn van de echtscheidingsovereenkomst waarin alle andere aspecten van de echtscheiding worden geregeld. Men is verplicht om de bijstand van een advocaat in te roepen om een contractuele regeling met betrekking tot de pensioensplitting op te maken.

In Australië bestaat er blijkbaar geen centraal pensioenregister. Daarom moet men eerst de nodige inlichtingen bij de uitvoerders van de betrokken pensioenplannen opvragen. De uitvoerders mogen

verzekeringsmaatschappij, een bank of een vereniging. Als de werkgever geen socialezekerheidsfonds opricht, dus als hij zijn verzekeringsplicht ten opzichte van zijn werknemers niet nakomt, wordt zijn onderneming automatisch aangesloten bij het hulpfonds.

²² T. HENN en J. BOUJOS, "The Penthouse, the Porsche or the Pension: Superannuation and Divorce", *Revenue Law Journal*, volume 13, afl. 1, 2003, 26-57.

voor het verstrekken van de benodigde informatie kosten aanrekenen. Tevens moet men er mee rekening houden dat er in Australië er zeven verschillende vormen van pensioenplan bestaan. Men moet dan ook goed weten met welke vorm van pensioenplan men te maken heeft als men de opgebouwde pensioenrechten correct wil becijferen. Niettemin is dergelijke becijfering niet vereist om een overeenkomst over de pensioensplitting af te sluiten. Zo kunnen de ex-partners overeenkomen dat voor één van hen een bepaald bedrag binnen het pensioenplan wordt opzijgezet. Het uiteindelijk pensioen dat die persoon dan zal ontvangen zal afhangen van de rendementen die op dit bedrag kunnen worden behaald.

De ex-partners kunnen echter ook overeenkomen dat de tijdens een relatie opgebouwde pensioenrechten niet onmiddellijk worden gesplitst. Ze kunnen afspreken dat deze rechten pas op een latere datum worden verdeeld. Dergelijke afspraak wordt een “flagging agreement” genoemd. Dergelijk procedé wordt bijvoorbeeld toegepast wanneer het gaat om een DB-pensioenplan. Men wacht dan tot de pensionering om te bepalen welk deel van het uit te keren kapitaal aan de ex-partner toekomt. Wanneer één van de ex-partners dicht bij zijn pensionering staat, wordt ook dikwijls een “flagging agreement” overeengekomen.

Als de ex-partners niet bij machte zijn om enige contractuele afspraak te maken, dan is het aan een familierechter om de pensioenrechten te verdelen. De rechter is evenwel niet verplicht om de pensioenrechten tussen de ex-partners te splitsen. Hij kan beslissen dat er geen sprake kan zijn van een pensioensplitting omdat dit in de omstandigheden van het concrete geval niet billijk zou zijn²³.

Al bij al is de situatie qua pensioensplitting in Australië paradoxaal te noemen. Hoewel de wetgever ervan uitgaat dat pensioenrechten in beginsel worden gesplitst, blijven de ex-partners in de praktijk een grote contractuele vrijheid behouden. Zo kunnen ze bijvoorbeeld een minimale pensioensplitting overeenkomen in ruil voor een bepaalde verdeling van andere eigendommen. Tevens kan het feit dat de ex-partners niet eerst de opgebouwde pensioenrechten moeten waarderen voordat ze een overeenkomst over de pensioensplitting aangaan (*cf supra*), meebrengen dat de waarde van de opgebouwde pensioenrechten te laag wordt ingeschat. Door bepaalde commentatoren is dan ook geopperd dat het beter was geweest dat de Australische wetgever meteen was gegaan voor een automatische 50/50-verdeling van de tijdens een relatie opgebouwde pensioenrechten²⁴.

Daarenboven moet worden geconstateerd dat blijkbaar veel Australiërs niet weten dat ze in geval van scheiding een contractuele regeling over de opsplitsing van de opgebouwde pensioenrechten moeten treffen. Uit een recent onderzoek is namelijk gebleken dat slechts in 17% van alle scheidingen een afspraak over de verdeling van de opgebouwde pensioenrechten wordt gemaakt²⁵. Nochtans kan het gevolg van het gebrek aan afspraken inzake pensioenrechtenverdeling zijn dat een gescheiden persoon tot 10 jaar langer zal moeten werken om een fatsoenlijk pensioen te

²³ Meer informatie over de Australische wetgeving inzake pensioensplitting vindt men in: AUSTRALIAN GOVERNMENT, ATTORNEY-GENERAL'S DEPARTMENT, “Superannuation Splitting Laws – Frequently Asked Questions”, 44 blz.

²⁴ T. HENN en J. BOUJOS, “The Penthouse, the Porsche or the Pension: Superannuation and Divorce”, *Revenue Law Journal*, volume 13, afl. 1, 2003, 52 en 64-65.

²⁵ SUNCORP, “Untying the Knot. A research report”, juli 2013, blz. 5.

ontvangen²⁶. Zoals reeds gezegd vormen de in het kader van een werkgeversplan opgebouwde pensioenrechten immers het grootste onderdeel van de Australische pensioenvoorziening.

Nederland

In Nederland regelt de Wet verevening pensioenrechten bij scheiding (wet VPS) de verdeling van het ouderdomspensioen bij echtscheiding of bij beëindiging van een geregistreerd partnerschap. Deze wet regelt het recht op pensioenverevning bij echtscheidingen van na 1 mei 1995. Met het ouderdomspensioen wordt het pensioen bedoeld dat men uitbetaald krijgt door een pensioenuitvoerder, een pensioenfonds of een verzekeringsmaatschappij, zodra men de pensioenleeftijd bereikt heeft.

De aanleiding voor de wet VPS is het arrest van de Hoge Raad, het Nederlandse Hof van Cassatie, betreffende Boon-Van Loon van 27 november 1981. Dit arrest bepaalde dat bij scheidingen voortaan de waarde van pensioenrechten moest worden verrekend. Voor die tijd werd het pensioen gezien als een recht dat “verknocht” was aan de persoon die het pensioen had opgebouwd, waardoor het niet in de gemeenschap van goederen viel. Volgens de Hoge Raad zijn de redenen waarom pensioenrechten moeten worden verdeeld de volgende:

- De pensioenuitkeringen zijn er ter verzorging van de beide echtgenoten.
- De pensioenopbouw is het resultaat van de gezamenlijke inspanning van twee partners, voortvloeiend uit de zorgplicht jegens elkaar en uit de taakverdeling binnen het huwelijk.
- De opbouw is gefinancierd uit de gemeenschap.

Het arrest Boon-Van Loon leidde tot talrijke juridische vragen over, onder andere, de soorten pensioenaanspraken die moeten worden verrekend, de relatie tussen het huwelijksvermogensregime en verrekening en het moment en de wijze van verrekenen. Op al deze vragen wilde de wet VPS een antwoord geven. Daarbij had de wet VPS een drietal doelstellingen:

- De niet-werkende partner na echtscheiding toch verzekeren van een oudedagsvoorziening.
- Het vereenvoudigen van de pensioenverdeling zoals bedoeld door de Hoge Raad in het arrest Boon-Van Loon.
- Het (door de vereenvoudiging) verlichten van de druk op de rechtspraak. Doordat de pensioenverrekening, met name door de advocatuur, als lastig werd ervaren, waren betrokken partijen in grote mate afhankelijk van de rechterlijke macht.

De wet VPS bepaalt dat het ouderdomspensioen dat tijdens het huwelijk of het geregistreerde partnerschap wordt opgebouwd, van rechtswege wordt verevend. Elk van de partners krijgt een recht op uitbetaling van de helft van het in de huwelijksperiode opgebouwde ouderdomspensioen. Dit recht wordt niet onmiddellijk uitbetaald. Het verevende ouderdomspensioen blijft bij de pensioenuitvoerder, het pensioenfonds of de verzekeringsmaatschappij, berusten. Het wordt pas effectief uitbetaald op het moment dat diegene die tijdens de relatie de meeste ouderdomspensioenrechten opbouwde, meestal de man, de pensioenleeftijd bereikt. Vanaf dat moment zal de ex-partner, meestal de vrouw, haar helft van het in de huwelijksperiode

²⁶ SUNCORP, “Untying the Knot. A research report”, juli 2013, blz. 7.

opgebouwde ouderdomspensioen ontvangen, meestal in de vorm van een maandelijkse rente. De vrouw zal dus moeten wachten tot het moment waarop haar ex op pensioen gaat om haar deel van het verevende pensioen te verkrijgen. Dit betekent eveneens dat, als de ex zou overlijden voordat het ouderdomspensioen tot uitkering is gekomen, de vrouw geen uitkering zal ontvangen. Immers, door het overlijden van de ex is er geen ouderdomspensioen meer verschuldigd.

Om zijn recht op het verevend ouderdomspensioen uit te oefenen, moet men binnen de twee jaar na de inschrijving van de echtscheiding bij de burgerlijke stand een verzoek indienen bij de pensioenuitvoerder. Het verzoek moet gebeuren via een specifiek formulier, "Mededeling van scheiding in verband met verdeling van ouderdomspensioen". Indien dit verzoek tot verevening op tijd is ingediend, is de pensioenuitvoerder verplicht om een rechtstreekse uitbetaling te doen aan de beide ex-partners. Indien het verzoek tot verevening niet op tijd is ingediend, betekent dit niet dat er geen verevening van het ouderdomspensioen meer zou gebeuren. De pensioenuitvoerder is dan echter niet meer verplicht om in te gaan op het verzoek tot verevening en om dus een rechtstreekse uitbetaling aan de beide ex-partners te doen. De vragende partij zal het dan met zijn ex-partner moeten regelen.

Het is belangrijk om op te merken dat de wet VPS niet van dwingend recht is. Dit betekent dat de echtgenoten of de partners er kunnen van afwijken. Zo kunnen ze de toepassing van de wet VPS uitsluiten. Ze kunnen eveneens kiezen voor een andere methode van verevening dan in twee gelijke helften. Ze kunnen ook opteren voor de conversie. Dit houdt in dat het deel dat voor verevening in aanmerking komt wordt omgezet in een eigen ouderdomspensioen. Dit betekent dat men, in plaats van een deel van het ouderdomspensioen van de ex-partner, een eigen recht op ouderdomspensioen verwerft. Hierdoor blijft de uitbetaling van het verevend ouderdomspensioen gegarandeerd, ook als de ex nog voor de pensioendatum zou komen te overlijden.

Uit onderzoek is gebleken dat in iets meer dan de helft van de scheidingen, namelijk 53%, een pensioenverevening heeft plaatsgegrepen. In driekwart van de gevallen waarin geen verdeling van de pensioenrechten plaatsvond, was dit omdat de partij die aanspraak kon maken op de verdeling geen behoefte had aan het pensioen van de ex-partner. In het andere kwart van de gevallen waarin geen verdeling van de pensioenrechten plaatsvond, was het niet verevenen geen bewuste keuze. Het grootste deel van de mensen die hierover geënquêteerd werden, wist niet waarom indertijd gekozen is om niet te verevenen of was niet op de hoogte van de mogelijkheid tot pensioenverevening. Velen klaagden dat ze te weinig informatie van hun advocaat kregen. Dus in één op de acht scheidingen wordt niet weloverwogen besloten om niet tot verevening over te gaan²⁷.

Onderzoek heeft eveneens uitgewezen dat zelden wordt afgeweken van de standaardverdeling in twee gelijke helften. Om erachter te komen of het in een specifieke situatie verstandig is om van de standaard af te wijken, is het advies van een specialist noodzakelijk. Die specialisten raden evenwel af om af te wijken van de standaardverevening omdat dit voor de betrokkene nadelig zou zijn. Tevens zijn veel advocaten niet vertrouwd met conversie²⁸. Veel Nederlandse pensioenuitvoerders zijn ook van mening dat er flink wat schort aan het kennisniveau van sommige advocaten en

²⁷ SEO Economisch Onderzoek, "Evaluatie Wet verevening pensioenrechten bij scheiding", 2007, blz. 35.

²⁸ SEO Economisch Onderzoek, "Evaluatie Wet verevening pensioenrechten bij scheiding", 2007, blz. 40 en blz. 61.

notarissen²⁹. Aldus lijkt de vrees voor een gebrekkige informatievoorziening die enkele fracties tijdens de parlementaire behandeling van de wet VPS uitten niet ongegrond te zijn³⁰. De Nederlandse regering heeft erkend dat de wet VPS weinig bekendheid geniet, zowel bij burgers die met scheiding te maken hebben, als bij advocaten en notarissen. Daarom nam ze zich voor om de voorlichting te verbeteren³¹.

Een andere kritiek op de wet VPS is dat ze soms leidt tot onbillijke resultaten. Zo kan het gebeuren dat men zijn pensioen moet delen met een partner die over een groot eigen vermogen beschikt waarmee die tijdens zijn oude dag al ver kan geraken. De wet VPS houdt immers geen rekening met ander opgebouwd vermogen zoals lijfrentes, levensverzekeringen en erfenissen. Volgens een aantal commentatoren zou in dergelijke omstandigheden het toch gerechtvaardigd zijn om verevening uit te sluiten³².

Voorts wordt er de vraag gesteld of de wet VPS niet berust op veronderstellingen die intussen verouderd geworden zijn. Bij de wet VPS is het immers zo dat de voormalige partners wat het aanvullend pensioen betreft, nog vele decennia met elkaar verbonden zijn. De ene partner zal immers maar (meestal) haar deel van het tijdens het huwelijk opgebouwd pensioen pas ontvangen wanneer de andere partner de pensioenleeftijd heeft bereikt. Tevens hangen de hoogte en de duur van het verevend pensioen voor de ene partner af van de evolutie qua bezoldiging en carrière die de andere partner tot aan zijn pensioen heeft gemaakt. Dit lijkt niet overeen te stemmen met de hedendaagse visie op echtscheidingen die juist ervan uitgaat dat partners na echtscheiding niet meer financieel van elkaar afhankelijk mogen zijn en zo snel mogelijk zelf voor hun eigen levensonderhoud moeten kunnen instaan (de zogenaamde “clean break”-regel)³³.

De Verenigde Staten

In de Verenigde Staten zijn er enkele deelstaten die in hun huwelijksvermogensrecht bepalen dat pensioenrechten die worden opgebouwd tijdens een huwelijk moeten worden verdeeld. Het gaat om Arizona, Californië, Idaho, Louisiana, Nevada, New Mexico, Texas en Washington. Daarbij gaat het om de verdeling van alle tijdens een huwelijk opgebouwde pensioenrechten, met uitzondering van pensioenen die door de Social Security, de Amerikaanse federale sociale zekerheid, worden betaald. Aldus ontsnappen de pensioenen van de Social Security aan de toepassing van de regels inzake pensioensplitting van de betrokken deelstaten.

²⁹ SEO Economisch Onderzoek, “Evaluatie Wet verevening pensioenrechten bij scheiding”, 2007, blz. 43.

³⁰ UNIVERSITEIT VAN TILBURG, COMPETENCE CENTRE FOR PENSION RESEARCH, “10 jaar verevening pensioenrechten bij scheiding”, 2006, blz. 77.

³¹ TWEDE KAMER VAN DE STATEN-GENERAAL, “Nieuwe regeling voor verplichte deelneming in een beroepspensioenregeling (Wet verplicht beroepspensioenregeling), brief van de ministers van Justitie en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2008-2009, 29.481, nr. 19, blz. 16.

³² SEO Economisch Onderzoek, “Evaluatie Wet verevening pensioenrechten bij scheiding”, 2007, blz. 57 en blz. 62.

³³ H. BULLE en E. DE WEERD, “Echt gescheiden”, in X., *Het beloofde land?*, Pensioenessays deel 5, Nyenrode Taks Academy Press, 2012, 13-29.

Nochtans zijn er geruime tijd stemmen opgegaan om de pensioenen van de Social Security aan een vorm van pensioensplitting te onderwerpen. Zeker in de jaren 1970 en 1980 werden er veel voorstellen in die zin geformuleerd. Maar vanaf het einde van de jaren 1980 is het debat hierover verstomd en lijkt het onderwerp van de agenda verdwenen te zijn. Hoe komt dat het enthousiasme voor een opsplitsing van de pensioenen van de Social Security zo snel kon verdampen? Blijkbaar zou de belangrijkste reden hiervoor zijn dat men te veel doelstellingen tegelijkertijd wilde bereiken door middel van de pensioensplitting. Men wilde immers niet alleen meer pensioenrechten toekennen aan huisvrouwen, weduwen en gescheiden vrouwen. Men wenste via de pensioensplitting ook het verschil in pensioenrechten tussen éénverdienersgezinnen en tweeverdienersgezinnen op te heffen. De Amerikaanse Social Security kent immers 15 tot 20% van haar middelen toe aan overlevingspensioenen en aan pensioenen voor personen die uit de echt gescheiden zijn. Simulaties wezen echter uit dat al deze doelstellingen niet konden worden bereikt via pensioensplitting. Wat één groep won aan bijkomende pensioenen, ging ten koste van een andere groep die men wilde beschermen. Zeker wanneer de hele operatie budgettair neutraal moest blijven, konden dergelijke tegenstellingen niet overbrugd worden³⁴.

Dat een systeem van pensioensplitting binnen de Social Security nog altijd veel verliezers naast winnaars zou opleveren als de pensioensplitting geen meerkost mag betekenen, werd nog in 2009 berekend³⁵. Men ging uit van een scenario waarbij splitting wordt toegepast bij scheiding en bij overlijden, maar dat tegelijkertijd het overlevingspensioen en het pensioen in geval van echtscheiding worden opgeheven om de uitgaven niet te doen stijgen. Dergelijk scenario zou leiden tot de volgende resultaten in het jaar 2030:

- Het gemiddelde pensioen zou met 8% dalen. 11% van de gepensioneerden zou hetzelfde pensioen ontvangen. 28% van de gepensioneerden zou een hoger pensioen ontvangen, waarbij de gemiddelde stijging 9% zou bedragen. 61% van de gepensioneerden zou een lager pensioen krijgen, waarbij de gemiddelde daling 17% zou belopen.
- Bij de gehuwde gepensioneerden zou 14% hetzelfde pensioen ontvangen, zou 37% een hoger pensioen ontvangen met een gemiddelde stijging van 7% en zou 49% een lager pensioen ontvangen met een gemiddelde daling van 8%.
- Bij de gehuwde gepensioneerden waarbij het gezin één kostwinner had, zou 6% hetzelfde pensioen ontvangen, zou 25% een hoger pensioen ontvangen met een gemiddelde stijging van 13% en zou 68% een lager pensioen ontvangen met een gemiddelde daling van 20%.
- Bij de gehuwde gepensioneerden waarbij het gezin twee kostwinners had, zou 19% hetzelfde pensioen ontvangen, zou 42% een hoger pensioen ontvangen met een gemiddelde stijging van 6% en zou 40% een lager pensioen ontvangen met een gemiddelde daling van 5%.
- Bij de gescheiden vrouwen zou 17% hetzelfde pensioen ontvangen, zou 38% een hoger pensioen ontvangen met een gemiddelde stijging van 13% en zou 46% een lager pensioen ontvangen met een gemiddelde daling van 22%.

³⁴ J. ROSS en M. UPP, "Treatment of Women in the U.S. Social Security System, 1970-88", *Social Security Bulletin*, 1993, vol. 53, afl. 3, 56-67.

³⁵ H. IAMS, G. REZNIK en C. TAMBORINI, "Earnings Sharing in Social Security: Projected Impacts of Alternative Proposals Using the MINT Model", *Social Security Bulletin*, 2009, vol. 69, afl. 1, 1-17.

- Bij de gescheiden mannen zou 11% hetzelfde pensioen ontvangen, zou 12% een hoger pensioen ontvangen met een gemiddelde stijging van 9% en zou 77% een lager pensioen ontvangen met een gemiddelde daling van 11%.
- Bij de weduwen zou 3% hetzelfde pensioen ontvangen, zou 5% een hoger pensioen ontvangen met een gemiddelde stijging van 7% en zou 93% een lager pensioen ontvangen met een gemiddelde daling van 27%.
- Bij de weduwnaars zou 2% hetzelfde pensioen ontvangen, zou 3% een hoger pensioen ontvangen met een gemiddelde stijging van 5% en zou 95% een lager pensioen ontvangen met een gemiddelde daling van 19%.

Een gelijkaardige oefening waarbij het jaar 2049 als tijdshorizon werd gebruikt, leverde vergelijkbare resultaten op³⁶.

Enkele conclusies

Het idee van de pensioensplitsing is opgekomen sinds de jaren 1970. Het hangt samen met de gedachte dat het huwelijk een partnerschap is: de echtgenoten maken bepaalde afspraken, bijvoorbeeld inzake taakverdeling, en leven die afspraken na om een bepaald gezamenlijk inkomen, met inbegrip van pensioenrechten, te verwerven. Wanneer een einde komt aan het huwelijk, lijkt het niet meer dan fair dat de beide partners delen in de inkomsten die door hun gezamenlijke inspanningen zijn geboekt.

In pensioensplitsing ziet men eveneens een middel om vooral vrouwen aan een beter pensioen voor de oude dag te helpen. De praktijk lijkt evenwel uit te wijzen dat deze doelstelling niet makkelijk te bereiken is. De simulaties in de Verenigde Staten geven aan dat splitsing in de wettelijke pensioenen belangrijke herverdelingseffecten heeft, waarbij veel vrouwen een belangrijk stuk van hun pensioen zouden derven. In verband met een ander wettelijk pensioen, het Canada Pension Plan, kan worden opgemerkt dat er vaak afgezien wordt van splitsing, omdat men vindt dat het pensioen dat men ermee wint laag is en dat de procedure die men daarvoor moet doorlopen te omslachtig is.

Wat de splitsing van de aanvullende pensioenen betreft, wijzen de ervaringen in Australië, Zwitserland en Nederland uit dat die splitsing in veel gevallen niet wordt doorgevoerd. Een belangrijke oorzaak hiervan lijkt te zijn dat vele potentiële gerechtigden niet op de hoogte zijn van hun rechten. Ook de specialisten die de partners moeten begeleiden bij een scheiding, lijken dikwijls niet over de nodige kennis en kunde te beschikken. Een goede informatievoorziening, zowel van de burgers als van de specialisten, is een vereiste. Aan een brede voorlichting bestaat er een even grote nood, zowel in systemen zoals Duitsland waarbij een rechter de splitsing vastlegt als in systemen zoals Nederland waarbij bij de splitsing er geen rechter aan te pas komt. In alle systemen is er immers ruimte ingebouwd voor contracten die tussen de ex-partners zelf worden overeengekomen. Het is gepast dat zij hun contractuele afspraken met kennis van zaken maken.

³⁶ M. FAVREAUULT en C. STEUERLE, "Social Security Spouse and Survivor Benefits for the Modern Family", The Urban Institute, maart 2007, 29 blz.

Annex 2. Het Duitse systeem van pensioensplitsing bij overlijden

Net als het Belgische wettelijke pensioen voor werknemers is het Duitse wettelijk pensioen gebaseerd op de traditionele rolverdeling binnen het gezin waarbij de man buitenshuis werkte om te zorgen voor het gezinsinkomen en waarbij de vrouw de gezins- en huishoudelijke taken op zich nam. Dit heeft zich vertaald in grote verschillen qua pensioenbedragen tussen vrouwen en mannen in het voormalige West-Duitsland. In het voormalige Oost-Duitsland zijn de verschillen qua pensioenbedragen tussen vrouwen en mannen minder groot doordat vrouwen daar veel meer buitenshuis werkten.

Het traditionele kostwinnersmodel resulteerde eveneens in belangrijke uitgaven qua overlevingspensioenen. Daarom was het niet verwonderlijk dat ook de overlevingspensioenen werden meegenomen in de grote Duitse pensioenhervorming in 2001. De bedoeling van die hervorming was om het percentage van de pensioenbijdragen te begrenzen op 22% tegen 2030. Bijgevolg moesten de uitgaven inzake overlevingspensioenen in bedwang worden gehouden. Concreet werd het overlevingspensioen verminderd van 60% naar 55% van het pensioen van de overleden echtgenoot. Tevens werd een minimale huwelijksduur van 1 jaar vereist (tevorens was er geen minimumduur voor het huwelijk van kracht).

Tevens werden de inkomensvereisten aangescherpt. Het Duitse overlevingspensioen is immers onderworpen aan een plafond: verdient men meer dan dit plafond, dan kan men geen aanspraak meer aanspraak maken op een overlevingspensioen. Op de eerste plaats werd het aantal inkomsten waarmee rekening wordt gehouden uitgebreid. Voortaan werden niet alleen de beroepsinkomsten, maar alle roerende en onroerende inkomsten in aanmerking genomen. Daarnaast werd een aantal forfaits, dit zijn bedragen waarmee men geen rekening houdt om na te gaan of iemand recht heeft op een overlevingspensioen, bevroren. Dit betekent dat deze forfaits niet meer worden geïndexeerd, zodat ze tegen 2030 niet zo veel meer waard zullen zijn. Al deze hervormingen houden in dat het overlevingspensioen tegen 2030 een uitkering wordt die men alleen nog kan verkrijgen wanneer men behoeftig is.

Aldus is de overlevende echtgenoot er alsmaar minder zeker van dat (meestal) zij aanspraak zal kunnen maken op een overlevingspensioen. De echtgenoten kunnen echter dit effect vermijden door een overeenkomst tussen hen beiden. Die overeenkomst houdt in dat de echtgenoten hun pensioenrechten verdelen ("Rentensplitting"). Het verdelen van de pensioenrechten die tijdens het huwelijk zijn opgebouwd kan doorgang vinden zodra de beide echtgenoten hun pensioen hebben opgenomen of wanneer één van de echtgenoten een pensioen heeft en de andere echtgenoot minstens 65 jaar oud is. Wanneer daarna één van de echtgenoten overlijdt, ontvangt de overlevende echtgenoot een pensioen dat een optelsom is van twee delen. Het eerste deel is gelijk aan 100% van het pensioen dat de overlevende echtgenoot buiten het huwelijk om heeft opgebouwd. Het tweede deel is gelijk aan 50% van het pensioen dat de beide echtgenoten samen tijdens het huwelijk hebben opgebouwd.

De pensioenrechten kunnen alleen verdeeld worden wanneer de twee echtgenoten minstens gedurende 25 jaar bijdragen hebben betaald. Voorts staat de optie om de pensioenrechten te verdelen alleen open voor koppels die getrouwd zijn na 31 december 2001, de datum van inwerkingtreding van de pensioenhervorming, of voor koppels die getrouwd zijn voor 31 december 2001 en waarvan de beide echtgenoten minder dan 40 jaar oud waren op 31 december 2001.

Er zijn enkele belangrijke verschillen met het overlevingspensioen. Daar waar het overlevingspensioen aan een inkomenstoets onderworpen is, is het gesplitte pensioen niet aan een inkomenstoets onderworpen. Daar waar het overlevingspensioen niet meer verschuldigd is wanneer de overlevende echtgenoot hertrouwt, behoudt de overlevende echtgenoot het gesplitte pensioen in het geval van een nieuw huwelijk. Tevens kunnen personen die niet getrouwd zijn maar wel samenwonen, eveneens de tijdens hun samenwoning opgebouwde pensioenrechten verdelen. Van zijn kant komt het overlevingspensioen enkel aan gehuwden toe.

In vergelijking met het overlevingspensioen is het gesplitte pensioen minder voordelig voor echtgenoten die zelf voor het huwelijk weinig rechten hebben opgebouwd en wier huwelijk maar van korte duur is. Daarentegen is het gesplitte pensioen voordelig voor echtgenoten die naast hun pensioen nog andere inkomsten hebben die in aanmerking zouden worden genomen bij het overlevingspensioenen, maar die niet meer meetellen bij het gesplitte pensioen. Over het algemeen is het gesplitte pensioen minder voordelig voor de mannen omdat hun pensioenen gemiddeld hoger zijn dan die van vrouwen.

In de commentaren bij de pensioenhervorming is de vraag gesteld of de echtgenoten in staat zullen zijn te bepalen wat voor de overlevende echtgenoot de beste situatie zou zijn. Het antwoord op die vraag hangt immers af van veel factoren zoals de duur van het huwelijk, het verschil qua pensioenrechten tussen de beide echtgenoten en de verhouding tussen de pensioenrechten opgebouwd tijdens het huwelijk en de pensioenrechten opgebouwd buiten het huwelijk. Tevens hangt de pensioensplitting af van elementen die niet te voorzien zijn (wie zal er als eerste sterven?) en van elementen die niets te maken hebben met het beroepsleven (de duur van het huwelijk).

Bovendien betwijfelen commentatoren of veel mannen die zelf veel pensioenrechten opgebouwd hebben en getrouwd zijn met een vrouw die zelf weinig gewerkt heeft bereid zullen zijn om te verzaken aan een deel van zijn pensioenrechten en die ter beschikking te stellen aan hun echtgenote.

Referenties

M. VEIL, "Allemagne. La réforme des retraites de 2001, quelles incidences pour les femmes?", *Chronique Internationale de l'IRES*, nr. 70, mei 2001, 1-11.

M. VEIL, « Evolution et état actuel de la pension de réversion dans le système allemand d'assurance-vieillesse », Conseil d'orientation des retraites, séance plénière du 7 juin 2006, document nr. 10, 37 blz.

M. VEIL, « L'individualisation des droits dans l'assurance vieillesse: débats et axes de réforme », *Retraite et société*, 2007, nr. 50, 115-126.

M. VEIL, « Articulation entre politique familiale et retraite: illustration avec l'Allemagne », *Retraite et société*, 2011/2, nr. 61, 45-67.

Annex 3. De kost van overlevingspensioenen vergeleken met splitsing bij overlijden³⁷

In deze bijlage wordt de kost van splitsing vergeleken met de kost van de huidige overlevingspensioenen aan de hand van gegevens van het Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming. Bij splitsing worden de pensioenrechten van gehuwde partners gelijk over de beide partners verdeeld. Na het overlijden van één van de partners behoudt de overblijvende partner zijn/haar eigen pensioenrechten (= de helft van de totale pensioenrechten van het koppel), vermeerderd met een bepaald percentage om het verlies van schaalvoordelen te compenseren. Een dergelijke regeling zou de huidige overlevingspensioenen kunnen vervangen. We bespreken achtereenvolgens de kost van splitting bij diegenen die verweduwden in 2011, de kost bij alle weduwen, en de financiële haalbaarheid van een pensioengetoetste IGO in combinatie met splitting.

1. Splitsing bij verweduwden in 2011

Voor diegenen die in 2011 hun huwelijkspartner verloren, kunnen we twee inkomens schatten:

1. Het pensioeninkomen na verweduwing en
2. Het pensioeninkomen dat de weduw(e)(naar) bij splitsing zou hebben.

We rapporteren over de budgettaire kost van deze twee inkomens in tabel 1.

Om de pensioeninkomsten na verweduwing in het bestaande systeem te schatten, tellen we de rust-en/of overlevingspensioen in december 2011 op van de in 2011 verweduwden. Om de pensioeninkomsten waarover de weduw(e)(naar) na het overlijden zou beschikken in een pensioensysteem dat splitting toepast, werden de rustpensioenen van beide partners in januari 2011 opgeteld, gedeeld door twee, en vermeerderd met 10%, 15% of 30% ter compensatie van de schaalvoordelen.

We selecteren alleen de weduw(e)(naars) met een leeftijd van minstens 65 jaar en behouden enkel diegenen die in de maanden februari tot september verweduwen. Voor diegenen die hun partner in januari verliezen kennen we namelijk de rustpensioenen vóór het overlijden niet, en voor diegenen die na september verweduwen is het pensioeninkomen in december mogelijk nog niet aangepast aan het overlijden. Uit tabel 1 valt af te leiden dat de splittingsvoorstellen voor diegenen die verweduwden in 2011 4% tot 19% minder kosten dan het huidige systeem.

Tabel 1. De kost van splitting bij verweduwing in 2011, 65-plussers, België (N = 15.940)

	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing
Huidige situatie	273.440.000
Splitting met 10% compensatiefactor	221.044.000
Splitting met 15% compensatiefactor	231.091.000
Splitting met 30% compensatiefactor	261.234.000

³⁷ Met dank aan Hans Peeters en Nina Donvil (CESO, KULeuven) voor de opmaak van deze tekst.

2. Splitsing bij alle weduw(e)n(aars) in 2011

We kunnen de resultaten van diegenen die verweduwden in 2011 extrapoleren naar alle 65-plussers die weduw(e)(naar) waren in 2011 onder de assumptie dat de gemiddelde kost bij splitsing voor de tweede groep gelijk is aan het gemiddelde van de eerste groep (tabel 2). We stellen vast dat de splittingsvoorstellen jaarlijks 0,4 tot 1,9 miljard euro minder kosten dan het huidige systeem.

Tabel 2. De kost van splitsing bij weduw(e)n(aars) in 2011, 65-plussers, België (N = 579.740)

	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing
Huidige situatie	9.945.051.000
Splitting met 10% compensatiefactor	8.039.397.000
Splitting met 15% compensatiefactor	8.404.824.000
Splitting met 30% compensatiefactor	9.501.106.000

3. Een pensioengetoetst minimum bij splitsing

Wanneer splitsing zou worden ingevoerd, vermindert het pensioeninkomen van sommige weduw(e)n(aars). Daarom gaan we aan de hand van tabel 3 na of het budgettair haalbaar is om diegenen die in 2011 verweduwden een pensioengetoetste IGO uit te keren. De tweede kolom van de tabel herneemt de gegevens uit tabel 1. Vervolgens geeft kolom 3 de kost van een minimumpensioenbescherming. Op de rij van de huidige situatie geven we de bestaande jaarlijkse kost van de IGO na verweduwing binnen het huidige systeem. Bij de splittingsvoorstellen gaan we uit van een IGO-regeling die pensioengetoetst is en die 90% van het pensioeninkomen in rekening brengt. Zoals in het huidige systeem is dus 10% van het pensioeninkomen vrijgesteld van de IGO-toets. Merk op dat de kost van de huidige IGO lager ligt dan de kost van de variant die we invoeren bij splitsing omdat momenteel een strengere middeltoets op gezinsniveau geldt, tegenover de soepelere individuele pensioentoets. De vierde kolom van de tabel geeft de totale jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing (= kolom 2 + kolom 3) voor diegenen die verweduwden in 2011. Daaruit kunnen we afleiden dat de splittingsvoorstellen mét minimumvoorziening 0,15% tot 11% minder kosten dan de huidige pensioenregulering. Het pensioengetoetste minimum is voor deze groep dus financieerbaar met de besparing die de splitsing van pensioenrechten en het afschaffen van overlevingspensioenen opleveren.

Tabel 3. De kost van splitsing met een pensioengetoetst minimum bij verweduwing in 2011, 65-plussers, België (N = 15.940)

1	2	3	2 + 3
	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing zonder minimum	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing voor minimum	Totale jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing
Huidige situatie	273.440.000	828.000	274.268.000
Splitting met 10% compensatiefactor	221.044.000	21.805.680	242.850.000
Splitting met 15% compensatiefactor	231.091.000	19.082.400	250.173.000
Splitting met 30% compensatiefactor	261.234.000	12.616.320	273.850.000

Annex 4. De gevolgen van de inkomensverdeling binnen koppels voor de resultaten van alternatieve scenario's inzake overlevingspensioenen³⁸

1. De hypothetische kostprijs van afgeleide rechten, individualisering en splitsing van het overlevingspensioen

Om een beter inzicht te krijgen in de werking van 'afgeleide rechten', individualisering en splitsing van het overlevingspensioen, hebben we de kostprijs van hypothetische pensioenen voor de actieve bevolking van 25 tot 55 jaar gesimuleerd op basis van het inkomen van koppels in 2010. De gesimuleerde pensioenen houden rekening met de waargenomen asymmetrie van de inkomens tussen koppels in hetzelfde jaar. Er wordt geen rekening gehouden met de levenscyclus. Tabel 1 geeft de hypothetische kostprijs van het huidige pensioenstelsel weer in vergelijking met de hypothetische kostprijs voor de toepassing van alternatieve pensioenstelsels. Het huidige pensioenstelsel van afgeleide rechten zou leiden tot een totale kostprijs van 28,9 miljard euro in 2010.

Een geïndividualiseerd pensioenstelsel houdt, in tegenstelling tot het huidige systeem van afgeleide rechten, geen rekening met het gezinsinkomen, maar berekent het pensioen voor elke persoon apart. Elke persoon afzonderlijk heeft recht op zijn of haar eigen pensioen op basis van zijn of haar eigen inkomen. De pensioenen zijn berekend als 60% van het inkomen. De minimum- en maximumpensioenen van het huidige pensioenstelsel werden in deze oefening toegepast, resp. 12.559 euro en 24.358 euro³⁹. Het individuele stelsel zou 23 miljard euro kosten, wat fors minder is dan het huidige pensioenstelsel. Dit is geen verrassing. In een gezin met één kostwinner, bijvoorbeeld, ontvangt die kostwinner 60% van zijn of haar eigen inkomen, terwijl de partner het minimumpensioen zou ontvangen (en niet 80% van het pensioen van de partner zoals in het systeem van afgeleide rechten); voor tweeverdieners zou het pensioen kunnen worden opgetrokken tot wel 110% van het pensioen van de partners.

In het alternatieve scenario met splitsing van het overlevingspensioen namen we voor de simulatie het gemiddelde pensioen. Gezien het feit dat we in onze steekproef (meer informatie over de steekproef vindt u in de bijlage) uitsluitend koppels opnamen, nemen we de som van elk pensioeninkomen binnen die koppels, d.w.z. 60% van hun inkomen, en delen we het totaal in twee. Het gesimuleerde splitsingsscenario zou 24,7 miljard euro kosten zonder dat we de minimum- of maximumpensioenen in aanmerking nemen. We hebben ook de kosten voor twee andere splitsingsscenario's gesimuleerd. Ten eerste vermenigvuldigen we het gemiddelde pensioen met een factor 1,3 (we voegen 30% toe) en voeren we een bovengrens in die gelijk is aan het maximumpensioen in het huidige stelsel (24.358 euro). Ten tweede trekken we de minimumpensioenen op tot het minimum in het huidige stelsel (12.559 euro). De gesimuleerde pensioenstelsels met splitsing leiden allemaal tot lagere totale kosten dan de huidige pensioenstelsels, zelfs als we er 30% aan toevoegen en de minima en maxima toepassen.

³⁸ Met dank aan Diego Collado (CSB, Universiteit Antwerpen).

³⁹ De minimum- en maximumpensioenen afkomstig van de website van de RVP (<http://www.onprvp.fgov.be/NL/profes/calculation/amount>) werden geïndexeerd naar 2010 met behulp van de jaarlijkse gemiddelde index van de GICP (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/hicp/data/database>)

Tabel 1. Vergelijking van de hypothetische kostprijs van het huidige pensioenstelsel met die van alternatieve stelsels voor koppels van 25-55 jaar, 2010

Stelsel		Min-max toegepast	Totale kostprijs
Afgeleide rechten		Ja	2,89E+10
Alternatief	Individualisering	Ja	2,30E+10
	Splitsing	Nee	2,47E+10
	Splitsing+30%	Nee	2,66E+10
	Splitsing+30%+min	Ja	2,75E+10

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck

2. Gevolgen van afgeleide rechten overlevingspensioen voor de verdeling

Om de verdelingseffecten te onderzoeken moeten we eerst nagaan welke koppels het meest bevoordeeld zijn door dit stelsel. In dit verband kunnen we stellen dat het huidige stelsel gunstig is voor inegalitaire koppels. Dat wordt zichtbaar in tabel 2 waar de hypothetische pensioenen van koppels in dit stelsel worden weergegeven. De koppels hebben hetzelfde totale inkomen maar de verdeling van de inkomens binnen de koppels verschilt. Zoals blijkt uit de tabel ontvangen inegalitaire koppels binnen het stelsel van ‘afgeleide rechten’ hogere overlevingspensioenen.

Tabel 2. Voorbeelden van pensioenen in het stelsel van ‘afgeleide rechten’

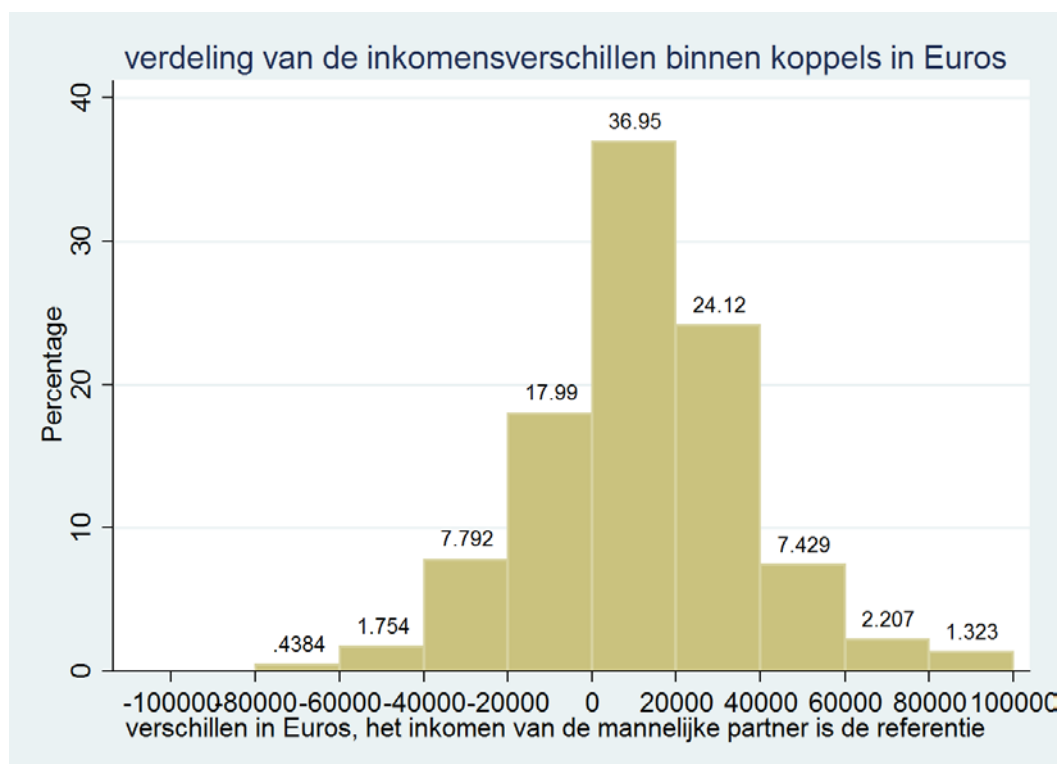
Inkomen A	Inkomen B	Pensioen voor A als B sterft	Pensioen voor B als A sterft
0	2000	1200	1500
250	1750	1155	1050
500	1500	990	900
750	1250	825	750
1000	1000	660	660

Opm.: minima en maxima zijn in deze voorbeelden niet toegepast

In een geïndividualiseerd stelsel valt elkeen terug op zijn/haar eigen inkomen, terwijl de pensioenen in een splitsingstelsel volledig worden gedeeld.

Aangezien de inkomensverschillen binnen koppels in het stelsel ‘afgeleide rechten’ voor de pensioenen een belangrijke bepalende factor zijn, geven we deze verschillen weer in figuur 1. Positieve verschillen weerspiegelen gevallen waar een man meer verdient dan zijn partner en negatieve verschillen die waar een vrouw meer verdient dan haar partner. In deze figuur zien we dat er binnen de koppels belangrijke inkomensverschillen bestaan en dat mannen doorgaans een hoger inkomen hebben.

Figuur 1. Inkomensverschillen binnen koppels volgens geslacht

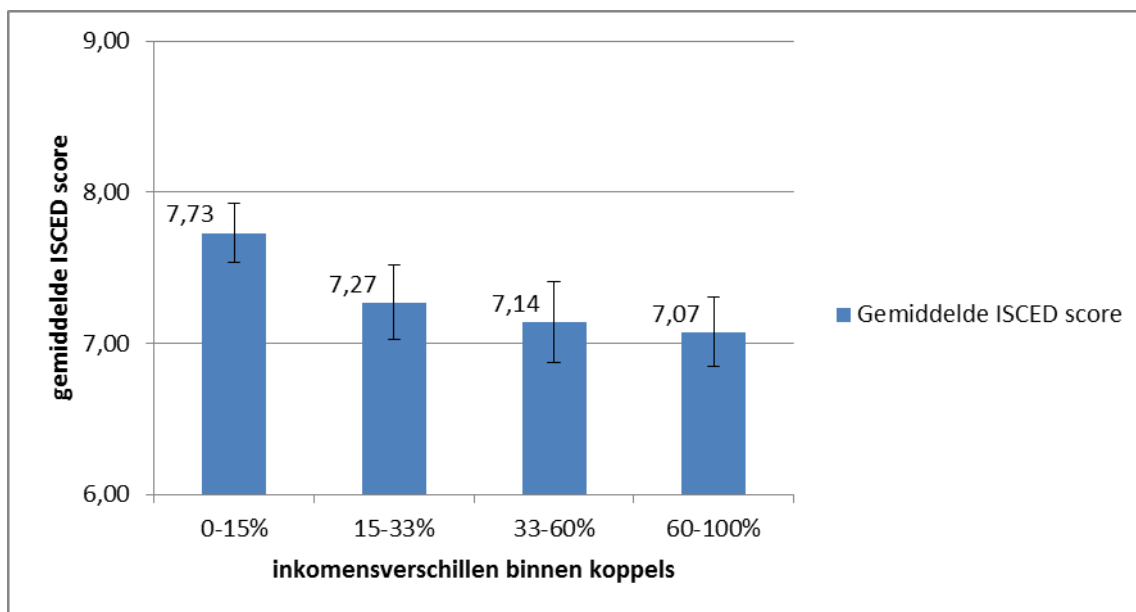
Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010.

Opm.: er werd een Winsorisering van 99% toegepast op de hoogste inkomens in deze figuur en in figuur 3, Centrum voor Sociaal beleid Herman Deleeck.

Nu we ons ervan bewust zijn dat er belangrijke inkomensverschillen bestaan binnen koppels en dat inegalitaire koppels bevoordeeld zijn, is het van belang om na te gaan wie deze inegalitaire koppels zijn. Daartoe vergelijken we het totale opleidingsniveau van koppels volgens hun inkomensverschillen. Het opleidingsniveau van de koppels wordt berekend als de som van het door elke partner behaalde ISCED-niveau. De ISCED-classificatie gaat van 0 tot 5⁴⁰; de schaal van het opleidingsniveau van de koppels gaat dus van 0 tot 10. In figuur 2 wordt het gemiddelde ISCED-niveau van de koppels weergegeven per inkomensverschillengroep. Uit deze figuur blijkt dat koppels met grotere inkomensverschillen lagere opleidingsniveaus hebben. Daarom is het huidige stelsel gunstiger voor lager opgeleide koppels.

⁴⁰ 0 = kleuteronderwijs; 1 = lager onderwijs; 2 = lager secundair onderwijs; 3 = (hoger) secundair onderwijs; 4 = tweede fase voortgezet onderwijs; 5 = niet-universitair hoger onderwijs en post-universitair onderwijs

Figuur 2. Gemiddeld ISCED-niveau van koppels per inkomensverschillengroep⁴¹

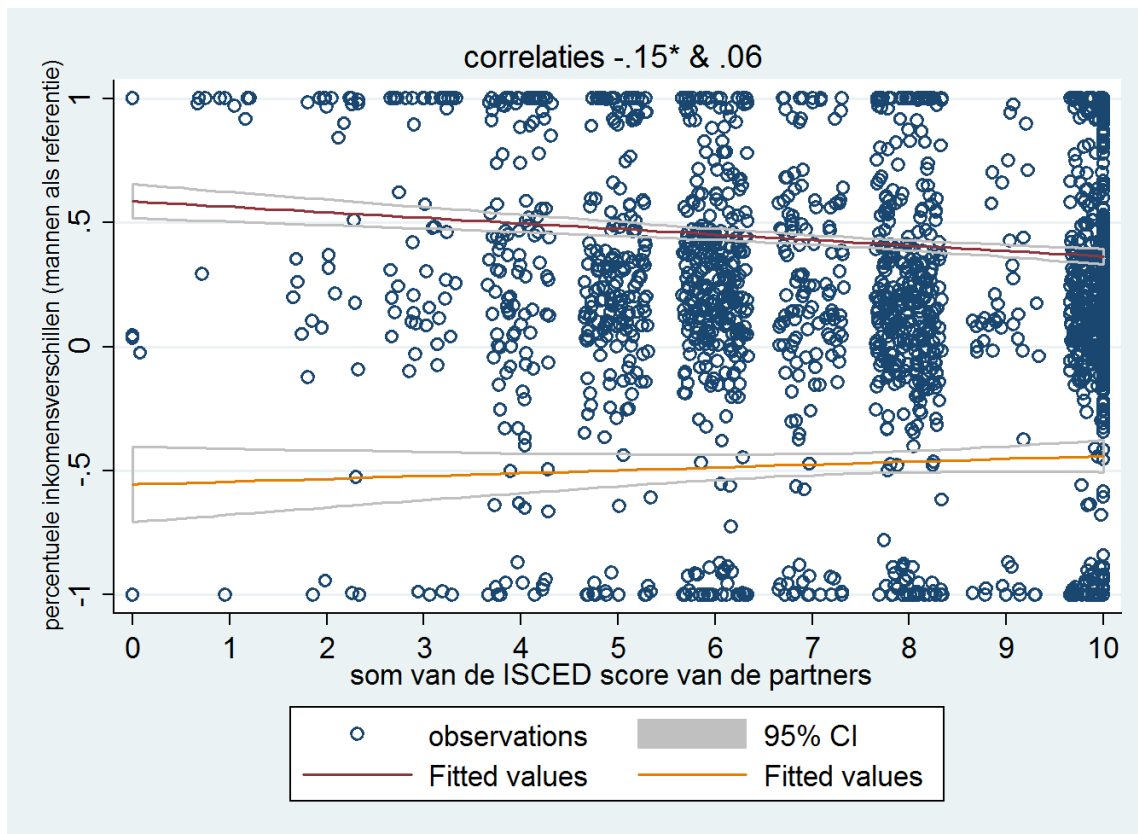

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010. Opm.: het verschil tussen de eerste en de tweede categorie is het enige statistisch significante verschil tussen de volgende categorieën (dit werd berekend met inachtneming van de correlatie tussen de categorieën), Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

Om de analyse verder door te trekken, geeft figuur 3 soortgelijke informatie als de vorige figuur, maar worden de inkomensverschillen daar niet in categorieën ingedeeld maar behandeld als een continue variabele. Bovendien worden de gevallen waar man of vrouw het hoogste inkomen hebben afzonderlijk weergegeven. Zo vertegenwoordigen positieve percentageverschillen gevallen waar de man het hoogste inkomen heeft en negatieve percentages gevallen waar de vrouw het hoogste inkomen heeft. Uit deze figuur blijkt duidelijk dat er een zwakke negatieve correlatie is tussen de inkomensverschillen van koppels en hun opleidingsniveau wanneer de man het hoogste inkomen heeft (de correlatie wanneer de vrouw het hoogste inkomen heeft gaat in dezelfde richting, maar dit is statistisch niet significant). Net zoals figuur 2 steunt figuur 3 de opvatting dat inegalitaire koppels doorgaans een lager opleidingsniveau hebben; we kunnen dit echter alleen maar beweren voor de gevallen waar mannen hogere inkomens hebben.

⁴¹ We verstrekken de volgende informatie om de in deze figuur vermelde niveaus beter begrijpen. We doen dit alleen voor het verschil tussen de eerste en tweede categorie, dat het grootste en enige statistisch significante verschil is. In deze toelichting zullen we de eerste categorie "egalitaire koppels" noemen en de tweede "enigszins egalitaire koppels". De gemiddelde som van de ISCED-niveaus van de enigszins egalitaire koppels ligt iets hoger dan 7. Wanneer we zien dat de meeste koppels zijn samengesteld uit mensen met vergelijkbare opleidingsniveaus, kunnen we stellen dat er bij de enigszins egalitaire koppels wellicht veel koppels zijn die bestaan uit een partner met een hogere secundaire opleiding (ISCED=3) en een partner met een tweede fase voortgezette opleiding (ISCED=4). Aangezien het verschil tussen deze twee groepen ongeveer de helft van een ISCED-niveau is, zouden we ruwweg kunnen stellen dat egalitaire koppels gemiddeld de helft van een voortgezette opleiding meer hebben dan de enigszins egalitaire koppels.

Figuur 3. Procentuele inkomensverschillen volgens opleidingsniveau van de koppels

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010. Opm.: voorspelde waarden en correlaties zijn afzonderlijk berekend voor positieve en negatieve percentages. De som van het ISCED-niveau van de koppels is een categoriale waarde; daarom wordt sferische ruis toegevoegd om ervoor te zorgen dat er niet teveel overlappingsen zijn tussen de verschillende gegevenspunten, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck

In tabel 3 kunnen we het percentage koppels met een armoederisico zien volgens hun inkomensverschillen. Het armoederisicopercentage weerspiegelt het aandeel mensen met een equivalent inkomen onder de drempel, die is vastgesteld op 60% van het equivalent mediaan inkomen⁴². We kunnen zien dat koppels met een groot inkomensverschil (>60%) een significant hoger risico lopen om onder de armoedegrens terecht te komen. In overeenstemming met deze observatie zien we dat deze koppels (met een inkomensverschil van meer dan 60%) oververtegenwoordigd zijn in de lagere inkomensdecielen en dat zij ondervertegenwoordigd zijn in de hoogste inkomensdecielen, terwijl het omgekeerde geldt voor koppels met kleine inkomensverschillen (figuur 4). Deze bevindingen, samen met degene over het opleidingsniveau, wijzen erop dat het stelsel van 'afgeleide rechten' doorgaans gunstiger is voor lager opgeleide koppels die beschikken over minder financiële middelen.

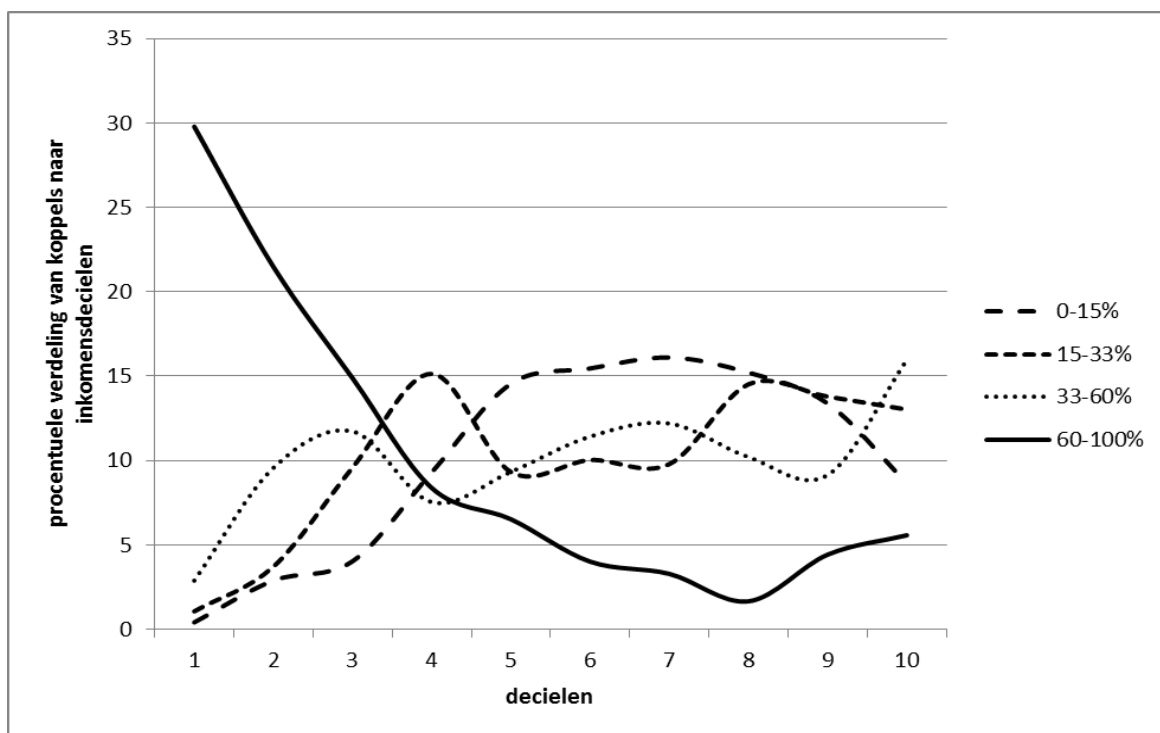
⁴² De armoedegrens ligt in België op 12.005 euro per jaar of 1.000 euro per maand in 2010 (SILC 2011)

Tabel 3. Het armoederisicopercentage van koppels volgens inkomensverschillengroep, 2010

Inkomensverschil	Armoederisico	Verskil met vorige groep
0-15%	0,000	
15-33%	0,003	0,003
33-60%	0,016	0,013
60-100%	0,123	0,107*
Totaal	0,025	

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010; * p<.05, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek

Figuur 4. Inkomensverdeling volgens inkomensverschillengroep, 2010

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010 Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek,

Tot slot willen we graag weten of er een verband is tussen de inkomensverschillengroepen en het aantal kinderen per gezin. Zo geeft tabel 4 het gemiddelde aantal kinderen weer in de gezinnen van de meest inegalitaire en egalitaire koppels. De informatie wordt verder opgesplitst volgens de leeftijd van de man van het koppel. De resultaten wijzen erop dat inegalitaire koppels in beide leeftijdsgroepen doorgaans statistisch significant meer kinderen hebben⁴³.

⁴³ Het verschil tussen de verschillen is statistisch niet significant; daarom kunnen we niet stellen dat er een statistisch significant verschil is volgens de leeftijdsgroep.

Tabel 4. Gemiddeld aantal kinderen in gezinnen van de meest egalitaire en inegalitaire koppels volgens leeftijd van de man, 2010

		Leeftijd van de man	
		Jonger dan 40	40 en ouder
Inkomensverschil	0-15%	2,3	2,7
	60-100%	2,8	3,0
Verschil in gemiddeld aantal kinderen		0,5*	0,3*

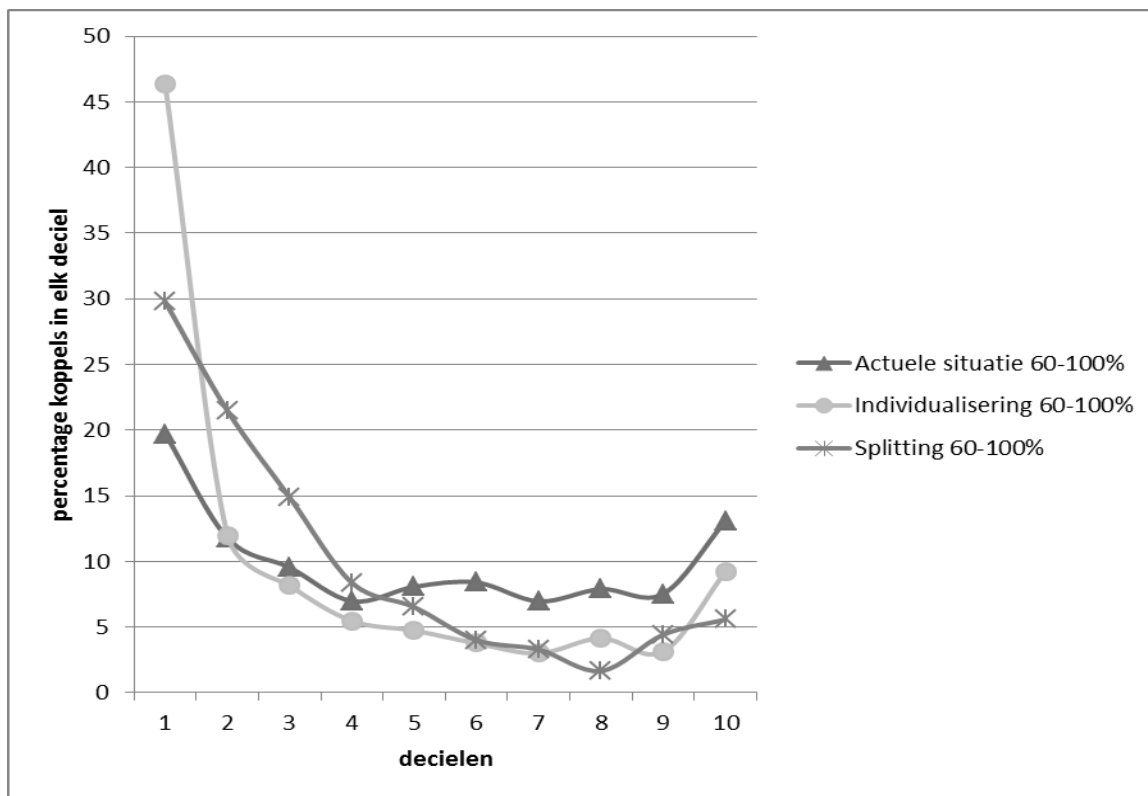
Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010; * $p < .05$, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck

3. Gevolgen van de verschillende scenario's voor de inkomensverdeling

In dit gedeelte bekijken we de gevolgen van elk stelsel voor de inkomensverdeling. Aangezien de resultaten sterk worden beïnvloed door de toepassing van minimum- en maximumpensioenen, worden ze vermeld voor en na de toepassing van deze limieten. In de volgende figuren gebruiken we de categorieën inkomensverschillen die we in de vorige delen hebben gedefinieerd. We gebruiken de extreemste gevallen, d.w.z. de meest inegalitaire en egalitaire koppels, die – zoals aangetoond – in het huidige pensioenstelsel het meest bevoordeeld respectievelijk het meest benadeeld worden (in verhouding tot hun gezamenlijke inkomen). Figuur 5 laat zien hoe de pensioenen volgens de drie pensioenstelsels verdeeld worden bij inegalitaire koppels voordat de maxima worden toegepast. Het huidige stelsel en het splitsingstelsel⁴⁴ vertonen vergelijkbare verdelingen voor deze groep (waarbij het tweede stelsel iets meer ongelijkheid met zich meebrengt), terwijl de pensioenen in het individuele stelsel oververtegenwoordigd zijn in het eerste deciel, wat toe te schrijven is aan langstlevende partners die geen of slecht betaalde arbeid verricht hebben.

⁴⁴ Het splitsingstelsel omvat hier de stijging met 30% .

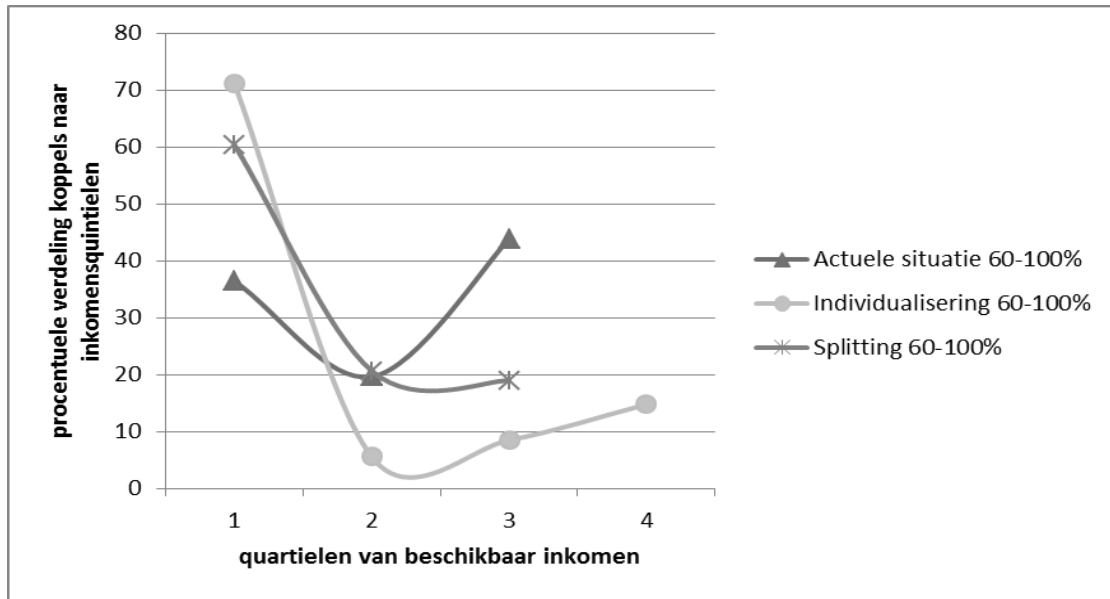
Figuur 5. Pensioenverdeling voor inegalitaire koppels volgens pensioenstelsel vóór toepassing van de limieten, 2010

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010 Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck

Figuur 6 geeft het scenario weer voor de inegalitaire koppels na toepassing van het minimum- en maximumpensioen. Aangezien veel inkomens verschuiven naar een gelijk bedrag, wordt het gemakkelijker om de informatie voor te stellen in kwartielen. Uit deze figuur kan worden opgemaakt dat de grenzen de verdeling doen vervagen en dat de ongelijkheidsniveaus van vergelijkbare orde zijn.

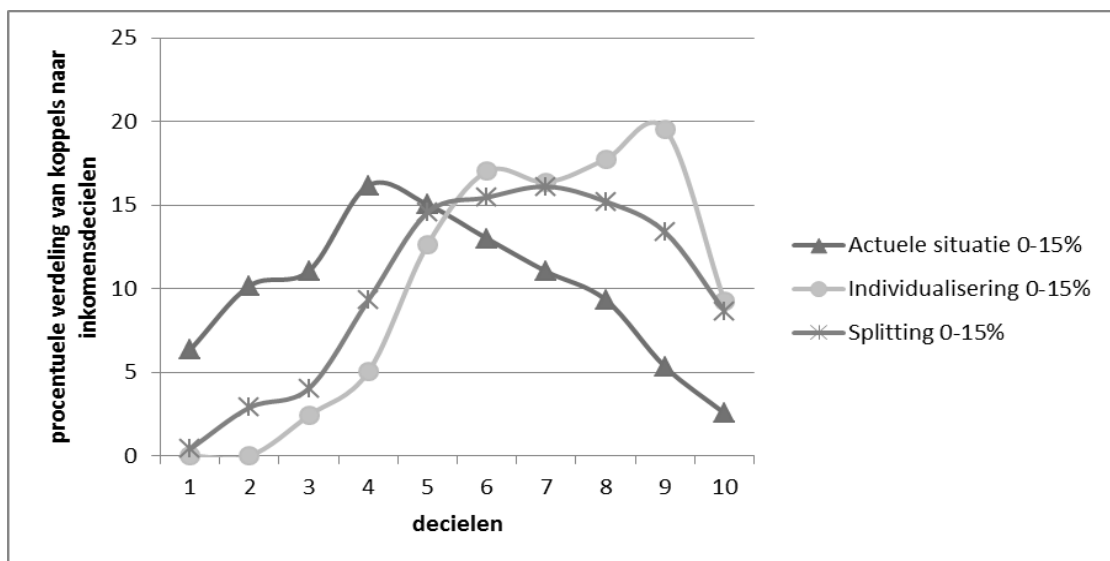
Figuur 6. Pensioenverdeling voor inegalitaire koppels volgens pensioenstelsel na toepassing van limieten, 2010

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010 Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek

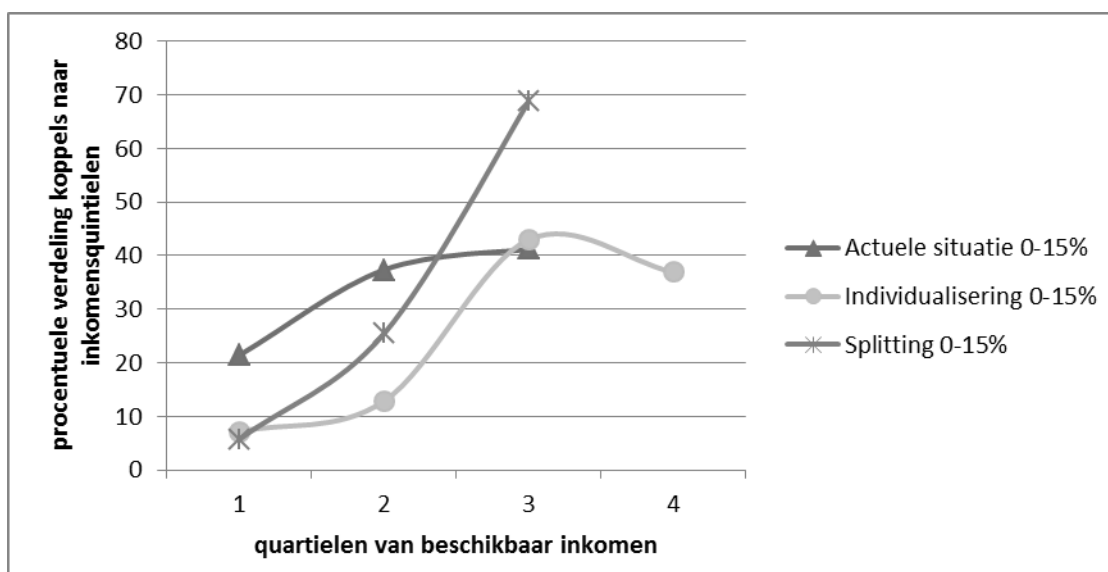
Op gelijkaardige wijze geven de figuren 7 en 8 dezelfde informatie weer voor egalitaire koppels. Voordat het minimum- en maximumpensioen worden toegepast blijken deze koppels in het huidige stelsel gegroepeerd te zijn in de middelste decielen, terwijl ze in het splitsingstelsel en het individuele stelsel oververtegenwoordigd zijn in de hogere decielen. De verschillen zijn hoogstwaarschijnlijk het gevolg van het feit dat deze egalitaire koppels in het huidige stelsel niet in staat zijn om een groot gedeelte van het inkomen van hun partner te gebruiken, terwijl de twee andere stelsels het mogelijk maken om de oorspronkelijke inkomensverdeling van deze koppels beter te weerspiegelen.

Figuur 7. Pensioenverdeling voor egalitaire koppels volgens pensioenstelsel vóór toepassing van limieten, 2010

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010 Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek

Figuur 8. Pensioenverdeling voor egalitaire koppels volgens pensioenstelsel na toepassing van limieten, 2010

Bron: SILC (2011) referentiejaar 2010 Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck

- De gegevens zijn afkomstig van de Belgische SILC 2011. We hebben uitsluitend heterokoppels opgenomen in dit onderzoek. Er zijn in totaal 6.692 koppels, die 97% van de steekproef vertegenwoordigen. Gezinnen waar meer dan 1 koppel aanwezig is (2%) en koppels van hetzelfde geslacht (1%) hebben we weggelaten.
- De analyses waren beperkt tot personen tussen 25 en 55 jaar.
- Alleen koppels met een loon en/of arbeidsgerelateerde uitkering werden in aanmerking genomen. De inkomensvariabele weerspiegelt het bruto-inkomen van het referentiejaar, 2010. We hebben ook de informatie over arbeidsgerelateerde uitkeringen gebruikt, namelijk werkloosheidsuitkeringen, ziekte-uitkeringen, invaliditeitsuitkeringen, die ze in het referentiejaar ontvangen hebben om te komen tot een benadering van het bruto-inkomen. Voor de herberekening namen we aan dat deze uitkeringen 60% van het bruto-inkomen bedroegen. Het inkomen werd berekend als de som van het ontvangen bruto-inkomen, de ontvangen werkloosheidsvergoeding, ziekte-uitkering en invaliditeitsuitkering.
- $\text{Inkomen} = \text{bruto-inkomen} + \text{werkloosheidsuitkering}/0,6 + \text{ziekte-uitkering}/0,6 + \text{invaliditeitsuitkering}/0,6$
- Koppels zonder inkomen werden niet in aanmerking genomen. In onze gegevens heeft 25% van de koppels geen inkomen.
- Het overlevingspensioen wordt verstrekt aan de jongste partner van het koppel, aangezien verondersteld wordt dat deze het langst zal leven.

Federale Overheidsdienst
Sociale Zekerheid

© 2014

FOD Sociale Zekerheid

Administratief Centrum Kruidtuin
Finance Tower
Kruidtuinlaan 50
1000 Brussel

De leden van de Commissie Pensioenhervorming 2020-2040

Jos Berghman, Jacques Boulet, Bea Cantillon,
Pierre Devolder, Jean Hindriks, Ria Janvier, Alain
Jousten, Françoise Masai, Gabriel Perl, Erik
Schokkaert, Yves Stevens, Frank Vandenbroucke

Verantwoordelijke uitgever

Frank Vandenbroucke

D/2014/10.770/28